

Luigi
Pirandello

Stari in mladi

Luigi Pirandello

Stari in
mladi

Naslov izvirnika: I vecchi e i giovani
prevedel: Albert Pikuš

Prvo poglavje

Dež, ki je ponoči lil kot iz škafa, je napravil dolgo ovinkasto podeželsko cesto, ki je iskala manj naporne vzpone in ne tako strme spušte, neprehodno. Razdejanje neurja je bilo videti toliko bolj žalostno, ker je tu in tam že bilo očitno omalovaževanje in skoraj zaničevanje truda tistega, ki je speljal in zgradil cesto, da bi olajšal pot skozi divjino teh krajev z ovinki in zavoji, ter vzdrževanj in popravil: vzdrževanja so bila porušena, popravila podrt, da bi se naredila pot strmim bližnjicam. V svinčeno modri zori je še vedno pršelo v rahlih plohah med ledenim vetrom, ki je pihal v sunkih z zahoda; in ob vsakem sunku se je zdelo, kakor da je ta del dežele, ki se je tu pa tam komaj dvigal in je bil videti žalostno zaradi temnih vlažnih senc nevihtne noči, od zastrtega mesta visoko na hribu, do dolin, do gričev, do ravnin, še vedno nasršenih od počrnelih strnišč, pa vse do nakodranega in kalnega morja spodaj, spreletel srh. Dež in veter sta bila kakor zakrknje-

na krutost neba nad zapuščenostjo teh zadnjih obronkov Sicilije, nad katerimi se je Agrigent na revnih ostankih svojega prastarega življenja, ki so se nabrali tu, dvigal kot tiha in zaprepaščena priča v praznini časa brez dogodkov, v obupu nepopravljive bede. Visoki, nasršeni, mesnati in skuštrani špalirji indijske smokve ali žive meje suhe robide in agav in groblje, ki so bile sem in tja raztrešene, so bili vsake toliko časa prekinjeni z razmajanimi stebri, ki so držali skrivenčeno in zarjavelo ograjo ali z grobimi in ubožnimi kapelicami, ki so jih v njihovi negibni samoti čuvale štrleče veje dreves, s katerih je kapljalo in so namesto tolažbe zbuja-
le nek strah, čeprav so bile postavljene tu, da bi vzbujale vero pri mimoidočih (povečini kmetih in vozarjih), ki so se pogosto z odkrito ali prikrito divjostjo obnašali kot da jih ne vidijo. Kakšen žalosten, izgubljen ptiček s premočenim perjem je plašno priletel, da bi se spočil na njih; preplašen se je razgledoval okoli in si ni upal zapeti niti ene same tožbe sredi te velike bede. Nasprotno pa je bila (vsaj na prvi pogled) kričeče vpadljiva bela kobila, na kateri je jezdil pajac v rdečih hlačah in sinjem plašču. Če ne bi bila, ko si bolj pogledal, tudi ta bela kobila vredna usmiljenja: stara in utrujena je prhala in vsake toliko časa stresala s sklonjeno glavo kakor da ne more več bresti po

tej cesti; in jezdec, ki ji je ljubeznivo prigovarjal, kljub temu, da je nosil to živahno uniformo burbonskega vojaka, ni bil videti nič manj ubog od svoje živali: njegove roke so bile od mraza odrevene in pomodrele, on sam pa se je čisto potegnil vase pred vetrom in dežjem.

“Dajmo, Titina!”

Med tem pa mu je cof čepice njegove vsakdanje uniforme, ki mu je visel naprej, nihal sem in tja, kakor da daje takt utrujenemu koraku uboge kobile.

Izmed redkih mimoidočih, ki so bili peš ali na lenih osličih, bi se tisti, ki niso vedeli, da vzdržuje knez don Ippolito Laurentano na svojem fevdu Colimbètra, kamor se je že leta 1860 umaknil, da bi pokazal svojo zagrizeno zvestobo bivši vladi Obeh Sicilij, gardo petindvajsetih mož v burbonskem kroju, osuplo obračali in se za nekaj trenutkov ustavili, da bi si ogledali to smešno prikazen, ki se je pojavila, ko je medli svit dvigal zavese noči, in ne bi vedeli, kaj naj si mislijo.

Ko je jezdil pred osuplostjo teh nevednežev, se je Placido Sciaralla, stotnik te garde, kljub mrazu in dežju, ki sta ga vsega prežela, prisilil k življenju, da bi si nadel vojaški videz; po vojaško se je obrnil in z roko poslal pozdrav kakšni kapelici; potem je povetil oči, da bi pogledal konice navzgor zavitih

in namaščениh redkih črnih brčic (nesrečni brki!) pod robustnim orlovskim nosom in zamenjal nežno prigovarjanje živali v ukazovalni “Dajmo! Dajmo!”, ki mu je sledil poteg z uzdo in sunek z ostrogami, na katerega je včasih Titina - hudiča! - v počasni starosti tako priganjana, odgovorila ne preveč spodobno s svojim zadnjim koncem. Toda ta srečanja, tako prijetna stotniku, so se dogajala zelo poredko. Vsi so sedaj že vedeli o tej gardi v Colimbètri in so se ali smejali ali pa zgražali.

“Papež v Vatikanu s Švicarji; don Ippolito Laurentano na svojem fevdu s Sciarallo in njegovo četo!”

In Sciaralla, ki se je znotraj obzidja Colimbètre počutil na svojem mestu, resničen stotnik, zunaj ni vedel, kako naj se obnaša, da bi se izognil šalam in žalitvam.

Najprej povejmo, da so ga vsi zaničljivo klicali korporal. Neumnost! Nesramnost! Kajti on je poveljeval kar petindvajsetim možem (da, petindvajsetim!) in morali bi videti, kako jih je vadil v vseh vojaških vežbah in kako so morali dirjati. In potem, poleg tega, oprostite, mar imajo mogoče vsi gospodiči na svojih posestvih vojaško spremstvo v uniformah?

V resnici je bil ubogi Sciaralla, ki je bil “iz dobre hiše” in je imel diplomo osnovnošolskega učitelja

in učitelja telovadbe, malo poparjen, da so ga imeli samo za oboroženega spremljevalca. Vendar, če je pogledal z druge strani, se je včasih, sicer nerad, vdal, da ne bi prišel še slabše skozi. Da, spremljevalec. Poveljnik spremstva.

“Korporal?”

“Poveljnik! Poveljnik! Kakšen korporal? Ne priznate, da je to vojska?”

Čigava? kako? in zakaj tako oblečena? Sciaralla je skomigal z rameni in pripiral oči:

“Uniforma kakor druge. Muha njegove Eksce-lence, kaj hočete.”

Drugič pa se je z nekaterimi bolj lahkovernimi spuščal v skrivnostnostne zaupljivosti: da knez, ki je nepriljubljen zaradi svojega mišljenja o italjanski vladi, katera — pomislite! — bi skomignila z rameni, če bi se izvedelo, da je bil umorjen ali oropan brez milosti, resnično potrebuje v samoti podeželja to spremstvo, kateremu on, Sciaralla, nezaslužno poveljuje. Seveda je bilo še vedno potrebno razložiti, zakaj mora to spremstvo biti oblečeno v to nepriljubljeno uniformo.

“Lopov, seveda!” je bilo večkrat slišati odgovarjati ubogemu Sciarallu, ki si je ob tem mislil z malo grenkobe, kako lahko je knezu vzdrževati to odločno držo protesta s takšno dostojanstveno-

stjo in vztrajnostjo, ko je vedno ostajal zaprt med zidove Colimbetre, on in njegovi podrejeni pa so morali zunaj odgovarjati.

Zaman je na štiri oči prisegal in se pridušal, da nikoli nikakor ne bi v času Bourbonov oblekel te uniforme, ki je bila takrat simbol tiranije, simbol zatiranja domovine; in dodajal stresajoč z rokami:

“Toda zdaj, gospoda moja, dajte no! Zdaj, ko ste vi gospodarji. Pustite me pri miru! To je kruh. Saj ne mislite resno?”

Na vsak način so mu hoteli zagreniti življenje in se delali, da ne razumejo, da on ni samo uniforma, ki jo nosi; da je pod to uniformo človek, ki je kot drugi prisiljen na kakšen umazan način zaslužiti si za življenje. S pogledi, z nasmeški, z obrazom, ki je kazal živo zanimanje za zadeve drugih, je na vsak način poskušal obrniti pozornost s te obleke; potem se je zaradi vseh teh zvijač, ki se jih je posluževal, vseh teh spakovanj, ki jih je počel, silno jezil nase, kajti če je pogledal to obleko brez vsake misli, se mu je zdelo, da je lepa, moj Bog! in da mu lepo pristaja — in skoraj je obžaloval, da se je moral pretvarjati, kako jo nosi z odporom.

Slišal je, da je v Girgentu nek bradat in togoten celinski “uradnik” javno oznanil z divjim mahanjem, da takšne nesramnosti, takšne predrznosti, tako očitne žalitve slave revolucije, države, domo-

vine, omike ne bi trpeli nikjer drugje v Italiji in niti v nobenem drugem okraju same Sicilije, razen tu v Girgentu, tako... tako... — in ni hotel z besedami povedati kako; le z rokami je naredil neko znamenje.

O Bog, in prav njemu zaradi te bourbonske uniforme petindvajsetih stražarjev takšno zaničevanje, takšna sramota? Zakaj se ti ogorčeni raje ne obregnejo ob gospoda župana, ob gospode občinske in okrajne prisednike in svetnike, ali ob bolj imenitne meščane, ki kar drvijo vsi svečano opravljeni in poškrobljeni, da se poklonijo Njegovi Ekscelenci knezu Laurentanu, ki jih sprejema v vili, kakor kralj v kraljevski palači? In Sciaralla ni nič rekel o visoki duhovščini z monsinjorjem škofom na čelu, za katerega se je vedelo, da je legitimist kakor Njegova Ekscelenca in se ga je torej lahko imelo za njegovega naravnega zaveznika.

Sciaralla se je vedno topil v veselju in se napihoval ob teh obiskih; nič mu ni bolj godilo kakor postaviti se v pozor z vzdignjenim orožjem. Če je prišel monsinjor, če je prišel župan, je straža pri vhodu na posestvu poklicala četico iz bližnje stražarnice in prvi pozdrav tu po vseh pravilih, z lepim truščem orožja, dvignjenim in spuščenim ob noge kakor iz topa; potem na klic druge straže od vhoda v vilo še en pozdrav pod stebri v zuna-

njem preddverju vile. Glede na plačo so imeli tako malo dela, da so tako on kot njegovi možje namenoma iskali kakšno pretvezo za dejavnosti; in eno najresnejših opravil so bili prav ti pozdravi *po vojaško*, ki so jih za čudo reševali malodušja, ko so se videli tako lepo oblečeni, čeprav nekoristni.

V resnici bi se ob vseh svojih številnih zaščitnikih Sciaralla lahko smejal norčevanju malih ljudi, če ne bi kot vsi ničemurneži hotel, da ga vsi vidijo in sprejemajo s spoštovanjem in naklonjenostjo. Vendar se ni znal posmehovati, poleg tega pa je bil že nekaj časa nemalo zaskrbljen zaradi nečesa drugega.

Po deželi so se širile govorice, ki so se iz dneva v dan bolj utrjevale, da so se začeli delavci iz velikih mest otoka in po kmetih, zadnje čase pa tudi delavci žveplarn po velikih trgih v notranjosti, zbirati v združenja ali, kakor so jih imenovali, v *fascie*, da bi se uprli ne samo gospodarjem, ampak vsem zakonom in vse prekucnili.

Večkrat, ko je bil po dolžnosti v predsobi, je slišal o tem govoriti v salonu. Knez je seveda za to krivil vlado, ki je najprej zapeljala prebivalstvo otoka z bliščem svobode, potem pa ga izstradala z nepravilnimi davki in odvzemi; drugi so mu pri-trjevali; toda Sciaralli se je zdelo, da je monsinjor škof najboljše znal razložiti, v čem je vzrok nadlo-ge.

Resnično zlo, največje zlo, ki ga je naredila nova vlada, ni toliko v uzurpaciji, zaradi katere Njegovi ekselenci knezu Lauretanu, in to upravičeno, še vedno krvavi srce. Monarhije, državne in družbene ustanove: časne stvari; minejo; škoda se naredi, če se jih ljudem menja ali uniči, kadar so pravične in svete; to bi bilo zlo, vendar tako, ki se ga lahko popravi. Toda če ljudem vzamete ali jim ugasnete tisto, kar jim mora večno svetiti v njihovem duhu: vero, čaščenje? In prav to je naredila nova vlada! Kako pa naj ljudstvo ostane mirno sredi vseh stisk življenja, če mu vera več ne daje moči, da bi jih sprejelo z odpovedovanjem in celo z radostjo, kot preiskus in obljubo nagrade v drugem življenju? Življenje je eno samo? to? stiske ne bodo imele povračila na onem svetu, če se jih prenaša z odpovedovanjem? Torej iz kakšnega razloga jih sprejemati in prenašati? Na dan tako udari živalski nagon zadovoljitve vseh nizkih poželenj telesa tu spodaj!

Prav dobro je govoril monsinjor. Prav to je resničen, resničen razlog vsega zla. Sciaralla bi si želel, da bi skupaj z monsinjorjem, ki resnično, kakor je bil bogat, ni čutil dosti stisk življenja, vsi revni spoznali ta razlog. Toda ni si mogel izbiti iz glave starega berača, ki se je nekega dne pojavil pri vhodu v vilo z rožnim vencem v rokah, ki mu

je medtem, ko je čakal vbogajme in zaslišal dolgo kruljenje v svojem želodcu, rekel z žalostnim nasmehom:

“Slišiš? Ne pravim ti jaz; on ti pravi, da je lačen...”

Zaskrbljenost Sciaralle zaradi te hude nevarnosti, ki je pretila vsem gospodom, je izhajala bolj kot iz drugega iz gotovosti s katero je bilo videti, da knez, tu v salonu, izziva. Seveda je na njemu ter na sposobnosti in zvestobi njegovih mož slonela ta varnost kneza, kateremu je bilo dovolj, da je rekel, kako se ne boji, drugim pa pustil naj razmišljajo o ostalem.

Na srečo se do sedaj v Girgentu ni še nihče zgani in ni niti kazal, da bi se želel! Mrtva dežela. Čisto res je — so pravili hudobneži — da tu vladajo krokarji, se pravi duhovni. Nepripravljenost tako za dobra, kakor za zla dejanja, je bila zakoreninjena v najglobljem nezaupanju v usodo, v misli, da se nič ne more zgoditi, da bi bil zaman vsak trud otrestiti se obupne opustelosti, v kateri niso bile samo duše, ampak tudi stvari. In Sciaralli se je zdelo, da je našel potrditev za to v žalostnem pogledu, ki mu ga je nudila to jutro pokrajina okoli in ta cesta.

Bil je že mimo previsa pod dolгим robom na katerem so se vzpenjali visoki in veličastni ostanki akragantskih antičnih templjev. Nekoč so se tu odpirala Porta Aurea prastarega izginulega mesta. Zdaj se je že majal navzgor po pobočju, ki je vodilo proti dolini Svete Ane, po kateri je tekla zaletavajoč se sem in tja rečica z malo vode; v antiki *Hypsas*, zdaj *Drago*, poleti suh in zaradi stoječih mlak med nakopičenim prodom vzrok malarije v vsej okolici. Razburkan in kalen zaradi velikih voda minule noči je to jutro naskakoval nizek mostič, ki je poleti služil, da se je lahko prečkalo kamenje in pesek.

V resnici se je zdelo, kakor da ta žalostna pokrajina, prekleta od kmetov, ki jih je nujnost prisilila živeti tu in so bili posušeni, porumeneli in izmučeni od mrzlice, izpareva v medlem svitu tesnobo s katero so bila prepojena tudi redka drevesa, ki so tu rasla: kakšna stoletna saracenska oljka s skrivenčnim deblom, kakšno mandljevo drevo, ogolelo od prvih jesenskih vetrov.

“Koliko vode, a?” je pohitel reči stotnik Sciaralla ter spodbadal Titino, če je naletel na tem delu poti na deželane ali na ljudi, ki so ga poznali, da bi prehitel šale in žalitve in spodbodel ubogo Titino.

Ta dan ni samo slučajno posvečal pozornost dežju pretekle noči. Ko je šel in gledal v nebo črne raztrgane in blodeče oblake, je mislil prav nanj, da bi našel izgovor, ki bi mu pomiril vest, ker je prekršil izrecen ukaz knezovega tajnika : ukaz, da nemudoma odnese pismo don Cosmu Laurentanu, bratu don Ippolita, ki je tudi živel osamljeno na drugem feudu, Valsaníji, približno štiri milje od Colimbètre. Sciaralla se ni upal ob tisti uri, ob taki uri volkov na pot vse do tja; mislil si je, da bi ga stari tajnik Lisi Préola, ki je imel ničvrednega sina, ki bi rad postal poveljnik garde, najraje spravil, njega Sciarallo, na drugi svet; in da konec koncev to pismo mogoče niti ni tako nujno, da bi tvegat, da si zlomi vrat na slabi cesti, v temi, pod neusmiljenim dežjem, med bliski in treskanjem; in da tako lahko počaka svit in se odpravi na skrivaj, ne da bi se ta večer odpovedal briškuli v kasarnici na pobočju Sperona, kamor se je zavlekel s tremi tovariši, ki so bili določeni, da prečujejo noč, izmenjajoč se na straži vsake tri ure.

Izhod iz Colimbètre je bil stotniku Sciaralli vedno mučen, vendar mu je bil pravi podvig, ko se je moral odpraviti na Valsaníjo, kjer je bil primoran potrpežljivo prenašati sovraštvo nekega starega obsedenca po imenu Mauro Mortara, ki je bil trepet vse okolice in se je tam, okoriščajoč se z

dobrotljivostjo don Cosma, kateremu so filozofske knjižure prav gotovo zmešale možgane, obnašal kot gospodar in ni nad seboj priznaval nobene druge oblasti.

“Dajmo, dajmo, Titina!” je tako vzdihoval Sciaralla vsakič, ko se mu je v duhu prikazala podoba tega starca: nizke postave, malo sključen, brez jopiča, z grobo srajco vijoličaste barve z rdečimi kvadrati, odprto na ščetinastih prsih, s kosmatim pokrivalom na glavi, ki si ga je naredil sam iz kože jagenčka in katerega strojilo pomešano z znojem mu je rumeno obarvalo dolge šope las in ob straneh neurejeno belo brado: komičen in strašen, vedno z dvema velikima pištolama za pasom, tudi ponoči, potem ko se je le za nekaj ur oblečen zvalil spat na žimnico: pri sedeminsedemdesetih še vedno bolj živahen in odporen kot kak mladenič pri dvajsetih.

“In nikoli ne bo umrl!” je sopel Sciaralla. “Stavim! kaj pa mu manjka? Po vseh teh letih ga imajo za del družine, tudi don Ippolito, kar pove vse. Z don Cosmom še malo, pa bosta na ti.”

In nadaljujoč pot, je premleval nenavadne prigode tega moža, ki je oseminštiridesetega sledil knezu očetu, don Gerlandu Laurentanu v izgnanstvo na Malto, na katerega se je navezal takrat, ko je bil ta zaradi nekega škandala na Neapeljskem dvoru

ob naslov *zakladnika* in se je umaknil na Valsaníjo, kjer je bil Mortara rojen, kot sin ubožnih kmetov, tudi sam kmet in takrat celo samo pastirček.

Posebno pri eni izmed mnogih prigod se je ustavila misel Placida Sciaralle: pri tisti, po kateri je Mortara dobil vzdevek *Menih*; prigodi iz zgodnjih časov, pred osemindesetimi, ko so se okoli starega kneza, ki ga je po tistem dvornem škandalu v Neaplju podžigala vendetta, na Valsaníji naskrivaj prihajajoč iz Girgenta zbirali kolovodje revolucionarnega odbora. Mauro Mortara je pred vilo stražil zarotnike. Tako je nekoč nek frančiškanski brat prišel na nesrečno misel, da je prišel vse do tja nabirati darove. Mortara ga je, kdo ve zakaj imel za vohuna in ga brez velikih ceremonij zgrabil, zvezal in za cel dan obesil na neko drevo; na noč ga je snel in poslal stran; toda zaradi velikega prestanega strahu brat ni mogel nikoli več priti k sebi in je kmalu za tem umrl.

Ta prigoda je bila v spominu Sciaralle bolj živa od drugih, ne samo zaradi tega, ker se je Mauro Mortara v njej kazal strašen, za kakršnega mu je godilo, da so ga imeli, ampak tudi zato, ker je drevo, na katerega je bil frančiškan obešen, še vedno stalo pri vili in Mauro ni nikoli pozabil pokazati mu ga, spremljujoč namig z nemim režanjem in rahlim zmajevanjem z glavo in kazal gnus nad burbonsko uniformo, ki jo je nosil.

“Dajmo, dajmo, Titina!”

Treba je bilo v miru potrpeti robotosti in očitke tega starca, ki se je seveda v svojem življenju soočil in spopadel z neštetimi težavami in tveganji; toda kakšna sreča, zdaj je služil don Cosmu, ki se ni brigal za nič, razen za svoje knjižurine, zaradi katerih je blodil ves dan kakor v snu po drevoredih Valsanije!

Kakšna razlika med knezom, njegovim gospodarjem in tem don Cosmom! kakšna razlika potem med obema tema bratoma in sestro donno Caterino Auriti, ki je živela — vdovela in revna — v Girgentu!

Leta in leta so vsi trije živeli v sporu med seboj.

Le donna Caterina Laurentano je sledila novim idejam očeta; potem so pravili, da je kot mladenka prinesla sramoto družini, ko je pobegnila od doma s Stefanom Auritijem, ki je potem v šestdesetih padel v bitki pri Milazzu kot garibaldinec, medtem ko se je boril z ramo ob rami z Mortaro in sinom don Robertom, ki je sedaj živel v Rimu in je bil takrat komaj dvanajst let star fant, najmlajši izmed Tisočih. Premislite torej ali bi lahko knez shajal s to sestro? Toda s Cosmom, zakaj vendar ne? Ta se vsaj odkrito ni nikoli postavljaj na nikogaršnjo stran. Toda mogoče ni odobral odpora starejšega brata proti novi oblasti. Kdo izmed njiju je torej

imel prav? Oče je bil, preden je postal liberalec, vnet zagovornik Bourbonov, dvorjan in zakladnik: kaj čudnega torej, če je sin, ki je imel očeta za verolomnega, ostal zvest bivši oblasti? Zaradi takšne stanovitnosti je zaslužil celo spoštovanje: spoštovanje in občudovanje; in ničesar se mu ni dalo očitati, če je hotel, da vsi vedo, kako o tem misli, tudi z načinom kako je oblekel svoje podrejene. Da, gospoda, burbonist sem! Upam si pokazati svoje mnenje!

Gruda zemlje je ta trenutek priletela v hrbet stotnika Sciaralle, sledil pa ji je porogljiv smeh.

Stotnik je poskočil v sedlu in se besno obrnil. Nikogar ni videl. Iz žive meje vrh nasipa so prišli stihi v zasmehljivem tonu, počasi, počasi:

*Sciarollino, Sciarollino,
kam tako ponosno jezdiš
na prdeči svoji kljusi?
Si ušel iz zgodovine,
Sciariolino, Sciarollino?*

Stotnik Sciaralla je po glasu spoznal Marca Préolo, razuzdanega sina knezovega tajnika in začutil je, kako mu je kri zavrela. Toda hitro nato se mu je Préola pokazal v takšnem stanju, da so mu namrščene obrvi poskočile do kape in usta, stisnjena od jeze, so se odprla v začudenju.

Ta ni bil več videti podoben človeku: Bog obvaruj Sveti krst, bil je kot prasec, ves blaten, s trdimi nogami, zamazan od gline in skuštran. Z nogami na široko, naprej vrženimi ledji na način pijancev, je Préola od zgoraj nadaljeval deklamacijo s širokim in utrujenim gestikuliranjem:

*Ali pa greš Don Kihotek
v napad na kakšen mlinček,
al na jutro si odpravil
se na lov na polžjo čredo,
ves rdeč v svoje hlače
in tak sinji v svoj površnik,
Sciarollino, Sciarollino?*

“Kako si prijazen!” je zapihal Sciaralla in stegnil roko za hrbet, kjer se mu je prilepilo blato.

Marco Préola se je spustil na zadnjico, na nasip spolzek od blata in se mu približal.

“Prijazen? Ne,” je rekel, “prodajam se za dobro ceno. Ti je všec poezija? Lepa! Se nadaljuje, veš? Natisnjena bo v *L'Empedoclu* prihodnjo nedeljo.

Stotnik Sciaralla ga je še nekaj časa gledal z obrazom stisnjenim v zmrdek med gnusom in usmiljenjem. Vedel je, da je Marco podvržen božjastnim napadom; da je pogosto ponoči blodil, kot potepuški pes, in da je večkrat za dva ali tri dni izginil, dokler ga niso našli kot mrtvo žival, z

obrazom v zemlji in peno na ustih, ali na Culmo dele Forche ali na Serra Ferlucchia ali na polju. Videl je, da ima zatekel obraz, iznakažen z modrikasto brazgotino na desnem licu od očesa do ust, z maloštevilnimi sršečimi svetlimi kocinami nad ustnami in na bradi; gledal je star zbledel in zamazan klobuk, ki ni uspel skriti grde, prezgodnje oplešlosti; opazil je, da je bil plešast tudi po obrveh; toda ni mogel prenesti pogleda teh svetlih oči, zelenkastih, nesramnih, v katerih je bilo videti, kakor da so se ugnezdile vse pregrehe. Ko so ga zapodili iz vojaške šole v Modeni, je bil Préola približno eno leto v Rimu v redakciji nekega izsiljevalskega časopisa; ko je odsedel kazen osem mesecev zapora, se je hotel ubiti tako, da se je vrgel z nekega mostu preko Tibere; ko se je po čudežu rešil, ga je kvestura vrnila domov in je sedaj živel na očetovih ramenih v Girgentu.

“Kaj si si naredil?” ga je vprašal Sciaralla.

Préola je pogledal svojo blatno obleko in s hladnim režanjem odgovoril:

“Nič. Majhen napad...”

Z rokami je naredil gib, ki naj bi pomenil, da se je valjal po tleh. Potem je nenadoma spremenil držo in ton, ga zgrabil za roko in zavpil: “Sem s pismom! Vem, da ga imaš!”

“Si nor?” je vzkliknil Sciaralla in se sunkovito potegnil nazaj.

Préola je izbruhnil v razposajen smeh.

“Rabim ga samo, da ga povoham. Potegni ga na dan. Rad bi videl, če diši po konfetih. Živina, ne veš, da se tvoj gospodar ženi?”

Sciaralla ga je osuplo gledal.

“Knez?”

“Njegova ekselenca, da! Ne verjameš? Stavim, da pismo govori o tem. Knez naznanja bratu bližnjo poroko. Ali nisi videl monsinjorja Montora? On je ljubezenski posrednik!”

V resnici se je monsinjor Montoro v teh zadnjih dneh pogosteje pojavljal na Colimbètri. Ali je mogoče res? Sciaralla se je trudil, da mu ta neverjetna novica o tako nepričakovanem dogodku ne bi prislikala vizije razkošnega praznovanja, nekega novega veselega vzdušja v tem tihem in strogem kraju; prižgala upanja na darila za lep vtis, ki bi ga naredil s svojimi možmi in brezgrajno službo, ki bi razbremenila... Toda knez, ali je mogoče? tako resen... pri njegovih letih? In potem, kako verjeti Préoli.

Poskusil je skriti začudenje in radovednost z nejevernim nasmeškom in ga vprašal: “In katero bo poročil?”

“Če mi daš pismo, ti povem,” je ta odgovoril.

“Kdaj drugič! Pojdi no. Razumel sem.” In Sciaralla je sunil s trupom, da bi pognal kobilo.

“Počakaj!” je vzkliknil Préola in prijel Titino za rep. “Briga me za poroko in da mi ti ne verjameš! Mogoče... Vidiš? To bi veliko raje vedel... Mogoče knez govori bratu o volitvah, o kandidaturi nečaka. Ne veš niti tega? Ne veš, da Roberto Auriti, ‘dvanajstletni heroj’, kandidira za poslanca?”

“Figo vem jaz; kdo se vtika v to?” je rekel Sciaralla. “Ali nimamo onorevole Fazella za poslanca?”

“Ali ne pravim, da vi na Colimbètri niste na tekočem!” se je zarežal Préola. “Imamo splošne volitve in Fazello ne kandidira, osel, zaradi smrti sina.”

“Sina? Če je samec?”

Préola se je začel razposajeno smejati.

“In ali samec, vrh tega še cerkven mož, ne more imeti otrok? Tepec! Imamo Auritija, ki ga podpira vlada proti odvetniku Capolinu. Težka borba, dvo-boj... Daj mi pismo!”

Sciaralla je spodbodel Titino in se sunkovito rešil Préole. Ta je za njim zalučal še enega ali dva kamna; in se pripravljaj, da zaluča še tretjega, ko se je izza ovinka zaslišal jezen glas: “Ej, za božjo... Kdo meče?”

In še nek drug glas, očitno namenjen Sciaralli, ki je bežal:“ Sram te bodi! Pajac! Tepec! Šema!“ In izza ovinka sta se pojavila pod zeleno preluknjano marelo utrujena in z blatom oškropljena neločljiva Luca Lizio in Nòcio Pigna, ali kakor so ju vsi že nekaj časa klicali, *Propaganda & co.*: prvi nasršen in bled dolgin, z očali, ki so mu drsela navzdol po nosu, stisnjen v ramenih zaradi mraza, in z navzgor zavihanim ovratnikom poletnega jopiča; drugi tršat, pokvečen, s krivim hrbtom, z eno roko, ki mu je visela skoraj do tal in z drugo uprto kot vzvod na koleno za boljše ravnotežje.

To sta bila krajevna revolucionarja.

Stotnik Sciaralla se je motil, ko je mislil, da se ni nihče zganil v Girgentu.

Zganila sta se ta dva, Lizio in Pigna.

Resda eden in drugi, tako premočena in otrpla pod tem preluknjanim dežnikom to jutro nista dajala vtisa, da bi lahko bile njune revolucionarne dejavnosti nevarne.

Nihče tega ni mogel vedeti bolje od Marca Préole, kateri je že nekako odpisal svoje življenje, ki je njemu samemu bilo manj vredno kot drugim in je bil brez navezanosti in vere v karkoli, njegovo življenje pa ne da je bilo samo brez vsakih pravil, ampak tudi brez navad, vrženo kot plen trenutnim in divjim muham in mu je zaradi tega bilo

vse smešno in prazno ter se je iz vsega in vseh norčeval, sproščujoč s tem zasmehom izjemne in zmedene sile zagrenjene duše.

Vedel je, da sta se ta dva pred tremi dnevi namenila v пристanišče Porto Empedocle, da bi prepričala težake, ki so nakladali žveplo na ladje, razkladače, nakladače, mornarje, vozarje, tehtalce, da bi se vključili v fascio. Ko ju je videl, da se vračata ob tej uri v tem stanju, je zavihal nos, se ustavil na sredi ceste, da bi ju počakal in odšel z njima vse do Girgenta; ko sta bila blizu, je razprl roke kakor da bi držal kakšno debelo pletenko in jima rekel:

“ Pojdemo; nič: bom nesel jaz.”

Pigna se je ustavil in trudeč se, da bi ujel ravnotežje na roki, premeril Préolo z zaničevanjem. Telo, same grče in vozli; toda obraz je imel kakor lutka, brez ene same dlake, pordel po licih od krvi, ki se je videla skozi kožo, in par črnih oči, steklenih in nemirnih kot pri norcu, pod popolnoma zmečkanim klobukom, kar ga je delalo podobnega enemu tistih pajacev, ki na vzmeti skočijo iz škatlice.

Marco Préola ga je poklical zaničljivo dobrodušno z ljubkovalnim imenom in mu rekel namigujoč:

“*Nociarè*, ne vzemi za slabo! Grd svet nehvaležnežev je to. Mornarji, ploskonogi. O, in

zapri dežnik, Luca! Bog nam pošilja vodo in ti se nočeš s tem okoristiti? Operimo si obrazček, tako...”

In dvignil je blaten obraz proti nebu. Še vedno je rosila ledena in ostra pršavica iz oblakov, ki so postajali rožnati na nazobčkanih robovih, medtem ko so se pomikali proti soncu, ki je začenjalo vzhajati.

“Kaj so igle?” je zavpil in prhal kakor konj, stresal z glavo in se nalašč zaletel v Pigna.

Umazan kot je že bil od glave do peta in premočen od dežja, ni čutil več nobene potrebe, da bi se čuval pred vodo in blatom in je kazal naslado broditi po blatu brez zadrege in zadržka, da ne bi umazal tudi druge.

“Zgini!” je zavpil nanj Pigna. “Kdo te je iskal? kdo te hoče? kdo te je le sprejel v družbo?”

Préola mu je, ne da bi se zmedel, odgovoril:

“Kako si mi všeč, ko se jeziš. Mati Zemlja, dragi moj. Malo sem se hotel pogovarjati s tabo... Naj zginem! Potem se pritožuješ nad drugimi, da so nehvaležneži.”

“Takšna predrznost...” je godrnjal Pigna obrnjen proti Liziju.

Toda ta je šel naprej zaprt vase, čemereren in brezbrizen. Skomignil je z rameni, kakor češ, da noče biti moten v svojih mislih, in šel naprej.

Préola jima je nekaj časa sledil tiho, malo bolj stran od njuju, pogledujoč zdaj enega zdaj drugega. V drobu je čutil besno potrebo, da nekaj naredi to jutro, vendar ni vedel kaj. Začel bi tuliti kot volk. Da ne bi tulil, je odprl usta, zgrabil z zobmi roko in vlekel toliko, da si ni izpahnil čeljusti; potem je vzdihoval ali se ves tresel v živalskem dregetu. Lahko bi se samo znesel nad tema dvema, toda kakšen užitek bi bil zbadati Lizia. Takšnega obupanca in poleg tega še z glavo polno megle. Dve nesreči, ena vrh druge, samomor očeta, sposobnega advokata, vendar čudaka, potem še brata, sta mu prinesli v deželi določeno simpatijo pomešano s potrlostjo in celo neko spoštovanje. Veliko je študiral in malo govoril, pravzaprav skoraj nikoli ni govoril. V resnici je bil vzrok temu: da mu je manjkalo skoraj pol abecede. Iz njega se je lahko norčevalo samo zaradi tega: ker je našel v Pigni svojo lajno; tako lajna kot godbenik sta se vedno pojavljala na shodih skupaj. Če je Pigna napačno godel, ga je on spet spravil v pravo melodijo tako, da ga je resen, resen vlekel za rokav. Socialna revolucija...bratstvo narodov... vrnitev pravic zatiranim: velike besede, skratka! In mogoče zaradi tega se je, raztrešen tako, obesil na kos kruha, ki so ga drugi naredili zanj. Prav dobro mu je šlo! Samo da je bilo malo, malo mrzlo...

“Bog daj eno skodelico kave!” je nenadoma zaklical Préola in vzdignil roke. “Trije koščki sladkorja, lonček smetane, štiri rezine opečenega kruha. O, svete dušice v vicah!”

Luca Lizio se je sunkovito obrnil, da bi ga pogledal. Prav na skodelico kave je mislil v tem trenutku, tako namrščen; in jo je videl, in se je od tega opijal kakor v snu, vdihujoč kadečo aromo; in stiskal je v žepu, v poželjenju, ki ga je razjedalo, odrevenelo pest. Ko je v temi poražen zapustil Porto Empedocle, je čutil tak mraz, da bi od njega umrl; zdelo se mu je, da ne bo zmogel. Potlačen zaradi te bedne stiske, se je čutil ubogega, potrebnega tolažbe, tolažbe, za katero je vedel, da je ne more najti pri nikomer.

Malo prej, preden je tisti tepček zbežal od tu na beli kobili in je Préola stal malo višje ter čakal z okamenelim režanjem na ustih, je on sam čutil nenaden čuden občutek o sebi, ki je proniknil vse do njegovega bistva in zganil doslej neznano čustvo, skoraj osuplost nad vsemi svojimi zaničevanji in vsem svojim strastnim besom, ki so se mu naenkrat, kakor od daleč, odkrili tu sredi te scene bedne zapuščenosti kot neumni in ničevi. V usmiljenja vredni mršavosti svojega telesa, trepetajočega v mrazu, pa vendar vlažnega od nekega lepljivega potu, se si je zdel podoben tem drevesom, ki so

se kazala na grobljah, posušena in cedeča. Cedilo se je tudi njemu zaradi mraza s konice nosu in iz kratkovidnih oči za očali. Potegnil se je vase; in, kakor bi se sedaj ta občutek, ki se je ob tej osuplosti dotaknil dna njegove biti in ničevosti, zategnil okoli njega kakor zbadajoča tesnoba, je čutil, kako ga vse boli: bolijo sploščena senca, koničaste štrline lopatic, na katerih se je blago poletnega jopiča svetilo, in zapestja, ki so jih odkrivali prekratki rokavi, in mokre noge v strganih čevljih. In vse se mu je zdaj zdelo odveč, neka kruta ukana: vsaka nova ped te ceste, ki je postala deroča reka gline; ostra svetloba zore, ki se je kljub črnini oblakov odsevala od blata in ga slepila; toda predvsem družba tega zlobneža, od glave do peta zamazanega z blatom, blato zunaj, blato znotraj, ki je drezal v Pigno, da je govoril. Ker je bil zdaj že leta navajen, da je bil tiho, je čutil neko omotico, ki je bila čedalje bolj zmedena zaradi te njegove tihosti, ki je drugim neznana naraščala v njemu in se hranila z nekimi nenavadnimi vtisi, kakršen je bil ta malo prej in ki jih ni mogel izraziti niti v samemu sebi, razen za ceno, da bi odvil vsako verodostojnost svojemu delu in izgubil vero vanj.

Marco Préola pa je nadaljeval bolj kakor zase:

“Zame, dobro; kdo sem jaz? en potepuh; zaslužim to in drugo. Toda pogledjte, ljubi bog,

kakšno vreme se gre narediti, kadar sta na poti v svetem poslanstvu dva uboga dobrodelneža, ki ju je nesposljljiva drhal z batinami odgnala ponoči!”

Pigna se je tresoč začel ustavljati; vendar ga je Luca Lizio s potegom za rokav in jeznim godrnjanjem odvedel naprej.

“Z batinami... Ampak pazi, veš!” je precedil skozi zobe. “Mu bom jaz dal batine ...”

“In od tebe jih bom sprejel, Nociarè, ” je pohitel reči Préola s priklonom, “zakaj ti ne izgledaš, ampak si junak. Smrdiš, hudiča, toda si junak; in če ti rečem jaz, lahko verjameš. Ljudstvo te ne more razumeti. Ne more razumeti tvoje ideje, zato ker na nesrečo ideja nima oči, nima nog, nima ust. Govori in se giblje skozi usta in z nogami ljudi. Če rečeš na primer: ‘Ljudstvo, človeštvo pojdi naprej! Jaz te bom naučil hoditi.’ Potem so sposobni pogledati ti krače, kako jih mečeš: ‘Poglej no, kdo bi rad učil hoditi.’”

“Osel neumni!” je izbruhnil Propaganda, ki se ni več mogel zadrževati. “Ali se ne reče temu razmišljati z nogami?”

“Jaz? Ljudstvo!” se je odrezal Préola.

“Ljudstvo po tvoji meri,” mu je odvrnil Pigna in zaokrožil z očmi kakor nor; vendar se je hitro zbral. “Ne imenuj ga, Ljudstva; nisi vreden niti

da ga imenuješ, ti, Ljudstva. Veliko je razumelo Ljudstvo, dragi moj, po tvoji meri; in najprej to, da ga tvoji *patrioti* goljufajo...”

“Moji?” je rekel Préola smeje.

“Tvoji, tisti, ki so ga spodbudili v revolucijo Šestdesetih in obljubljali zlato dobo! Patrioti in duhovni. Mi, dragi moj, po tvoji meri, jim bomo pokazali kakor je ena in ena dva in z očitnimi dokazi, da ... razumeš? s silo lastnih moči, razumeš? s silo, prav tako pravim, lastnih moči, ne s privoljenjem drugih, samo lahko, če hoče, izboljša svoj položaj.”

“Bolje bi bilo s silo lastne volje,” je mirno pripomnil Préola.

Pigna ga je zaprepaden pogledal. Toda on se je podvizal, da bi ga pomiril:

“Nič, nič ne maraj. Besedna igra! ”

“S silo... s silo lastne moči, ” je odvrnil s tihim glasom, ne več tako gotov, Pigna in se obrnil k Liziju, da bi se posvetoval z njegovimi očmi, če je prav rekel; in nadaljeval malo zmeden:

“Izboljšati, da gospod, to neenako ekonomsko ureditev, v kateri ljudje živijo... se pravi, ne... pravzaprav da... ljudje živijo brez dela in ljudje, čeprav delajo, ne živijo! Razumeš? Mi pravimo Ljudstvu: ‘Ti si vse! Ti lahko vse! Združi se in izpolnil se bo tvoj zakon in tvoja pravica.’”

“Čudovito!” je vzkliknil Préola. “Dovoliš, da govorim jaz zdaj?”

“Tvoj zakon in tvoja pravica!” je še enkrat besno ponovil Pigna. “Govori, govori.”

“In ne boš užaljen?”

“Ne bom užaljen: govori.”

“Si bil, da ali ne, mežnar vse do pred kratkim?”

Propaganda se je spet obrnil, da bi ga osuplo pogledal.

“Kakšno zvezo ima to?”

In Préola, mirno:

“Obljubil si, da ne boš užaljen! Odgovori.”

“Mežnar, da gospod, ” je pogumno priznal Pigna. “Torej, kaj hočeš reči s tem? Da sem zamenjal barvo?”

“Ne, kakšno barvo! Daj no mir! Kvečjemu plašč.”

“Spoznal sem duhovnike. To je vse.”

“In se naučil delati otroke, ” je spet povzel Préola: “sedem hčera, ena za drugo; lahko zanikaš?”

Nocio Pigna se je v tretje ustavil, da bi ga pogledal. Obljubil je, da ne bo užaljen. Toda kaj hoče s tem spraševanjem? V cerkvi je izgubil delo, ker je ena izmed hčera, najstarejša, in nek kanonik Landolina...

“Pod pogojem, da ne drezaš v nekatere stvari,” ga je opozoril, se zmedel in povесil oči.

“Ne ne ne,” je hitro rekel Préola z roko na prsih. “Poslušaj, Nocio, jaz sem, po *poslednji sodbi modrih*, kakor se reče, slepar. V redu? Bil sem osem mesecev *noter*... predstavljaš si! In vidiš tu?” je dodal, kažoč na brazgotino na licu. “Ko sem se vr-gel v *reko*, kakor pravijo v Rimu... Da!... Predsta-vljaš si torej ali me lahko nekatere stvari ganejo? Veš kaj me pa le gane? Da si ti tisti nesrečnici...”

“Ne drezajmo , sem ti rekel, v nekatere stvari.”

“Dragi moj!” je vzdihnil Préola in priprl oči. “Ne-kaj ti bom zaupal. Tisti, ki se bojujejo, so edini, ki so mi nekako pri srcu. Toda ti me, na mojo... reci-mo nesrečo, ne marajo in mi nočejo pustiti živeti. Tu grešijo. Živeti moram! In da lahko živim, sem z duhovščino. Ljudje ne oproščajo; Bog pa mi je, po besedah duhovnikov, nekoliko odpustil, in s tem izgovorom me izkoriščajo. Poglej, o, kakšna širina, Nocio!” je dodal in si porinil klobuk nazaj, da bi pokazal čelo. “In nekaj imam noter, veš! Če bi mi šlo drugače... Dovolj, pustimo to. Jaz, vi... vse... le pogledjte! Blato. Tu stojimo vsi trije, s po-greznjenimi nogami; dobro, govorimo odkrito, za Božjo voljo, recimo stvarjem, kakor so, ne da bi jih oblekli v fraze, prikažimo jih gole, privoščimo si to veselje! Jaz sem prasec, da, toda ti, kaj si,

Nociarè? Kakšno je tvoje delo, mi poveš? Izprašaj si vest: ti ne delaš!”

“Jaz?” je vzkliknil Pigna bolj osupel kot prizadet zaradi nepravčnosti, stegnil roko in jo obrnil s stegnjenim kazalcem proti prsim.

“Mogoče delaš za stvar? Frazе!” je hitro odgovoril Préola. “Prosil sem te: golo resnico! Potem si jo doma obleči kakor hočeš, da si pomiriš vest. Delal si... Spodili so te iz cerkve; potem od loterije... Obrekovanje, vem! Toda vendar, če si zares pospravil v žep denarce bedakov, ki so prišli igrat, misliš, da si zame grešil? Prav dobro si naredil! Toda zdaj kaj delaš? Delajo tvoje hčere, ti pa ješ in pridigaš. In potem ta drugi Sveti Luka evangelist... Kako že temu pravite? Svobodna ljubezen. Dobro: fraze! Dejstvo je, da se je spečal z eno tvojih hčera in ...”

Luca Lizio se je v tem trenutku ves višnje v in spačen vrgel s stegnjenimi rokami za vrat Préole. Toda ta se je smejoč potegnil nazaj, tako da ga je lahko zagrabil za zapestja in ga odrinil brez jeze.

“Daj no!” je zavpil nanj z bleskom hudobnega veselja v očeh in na zobeh. “Govoril sem resnico.”

“Pusti ga!” se je vmešal Pigna, zadržujoč Luco Lizia in se odpravil naprej. “Ali ne vidiš, da je nadležен kot podrepna muha?”

“Podrepna, da: pičil sem ga v nagoto,” se je zarežal Préola. “In v tem mrazu... Da, da, bolje, da jo skrijemo. Hotel sem ti samo razložiti, dragi Nocio, ne da bi te žalil, zakaj ne moreš uspeti.”

“Zato, ker je to dežela ničvrednežev!” je zavpil Pigna in se obrnil, da bi ga prebodel z ostrim pogledom.

“Se strinjam!” je hitro pritrdil Préola. “ In jaz, največji ničvrednež med vsemi. Se strinjam! Toda ti ne delaš! Tvoje hčere delajo in Luca je in študira in ti ješ in pridigaš. Študirati, pridigati: besede. Bistvo je grižljaj, ki se ga je. Rad bi vedel, kako vas ne stiska, ko pomislite, da tvoje hčere garajo ob šivanju in ponoči ne spijo, da vam ga preskrbe.”

Pigna se je delal, kot da ne sliši; večkrat je stresel z glavo in spet mrmral sam zase:

“Dežela ničvrednežev! Pojdi v Aragono, dva koraka od Girgenta; pojdi v Favaro, v Grotte, v Casteltermini, v Campobello... Naselja kmetov in žveplarjev, ubogih analfabetov. Štiritisoč, samo v Casteltermini! Bil sem tam prejšnji teden; prisostvoval sem ustanovitvi *Fascia*.”

“Z lučko prižgano pred Marijo?” je vprašal Préola.

“Eno je Bog, drugo duhoven, tepec!” je odgovoril razdraženo Pigna.

“In trobente, ki so igrale kraljevsko fanfaro?”

“Mir! Mir!” je vzkliknil Pigna. “Bili so v redu! Moral bi jih videti... Vsi pripravljeni in resni... štititisoč... strnjenih... videti so bili kot sama zemlja, živa zemlja, razumeš? ki se giblje in misli... osemtisoč oči, ki vidijo in te gledajo... osemtisoč rok... In srce me je bolelo v prsih ob misli, da le pri nas, tu v Girgentu, glavnem mestu, v Portu Empedocle, morskem kraju, odprtemu trgovini, nič! nič! se ne da narediti nič! Kakor zveri! Huje! Mar veš, kako živijo dol v Portu Empedocle? Kako se še vedno utovarja žveplo? Veš?”

Marco Préola je bil utrujen: stresel je z glavo in zamrmral:

“Porto Empedocle...”

In vsem trem so se prikazale slike tega trga, ki je zrasel pred kratkim na račun starega Girgenta in je sedaj postal samostojna občina. Kakšnih dvajset bajt najprej tam na peščini, ki jih je bičal veter zdaj z peno, zdaj s peskom, s kratkim pomolom iz mršavega lesa, ki so mu zdaj rekli Molo Vecchio in z morsko trdnjavo, kvadratno in temačno, kjer so bili na prisilnem delu galjoti, ki so potem, ko je narasel promet z žveplom, zgradili dve široki pečini novega pristanišča, tako da je ostal na sredini mali Molo, ki mu je zaradi pristajališča ostala čast, da je bila na njem pristaniška kapitanija

in bel stolp glavnega svetilnika. Ker se ni moglo razširiti zaradi bližine lapornate planote za svojim hrbtom, se je naselje raztegnilo po dolgi peščini in vse do strmine planote so se hiše stisnile, nakopičile skoraj ena vrh druge. Skladišča žvepla so se nagrmadila vzdolž obale; in od jutra do večera se je razlegalo neprestano škripanje vozov, ki so prihajali polni žvepla z železniške postaje, pa tudi neposredno iz bližnjih žveplarn; in brezkončna zmešnjava bosih ljudi in živali, čofotanje golih nog po vodi, razgrajanje preprirov, preklinjanja in klicov, med truščem in žvižgi vlaka, ki je prečkal obalo, zdaj usmerjen k enemu, zdaj k drugemu od dveh pomolov, ki sta bila stalno v popravilu. Na vzhodni strani so zagrajevale obalo barke z jadri spuščeni na pol jambora. Ob vznožju kupov so bile postavljene tehtnice, na katerih se je tehtalo žveplo, ki so ga potem odnesli na ramenih težaki, imenovani *ljudje morja*, ki so bos, v platnenih hlačah, z vrečo preko ramen, zavihano na čelu in okoli tilnika, bredli v vodo vse do kolka, nosili tovor na barke, ki so potem z razpetimi jadri odplule pretovoriti žveplo na tovarne parnike, zasidrane v pristanišču ali zunaj.

“Delo sužnjev,” je rekel Pigna, “od katerega se stiska srce na zimske dni. Stisnjeni pod tovorom, z vodo vse do ledij. Ljudje? Živina! In če jim rečeš,

da bi lahko postali ljudje, odprejo usta v neumen nasmeh ali pa te žalijo. Veš zakaj se ne zgradijo pristajališča na čereh novega pristanišča s katerih bi se lahko natovarjalo hitreje in udobneje z vozovi ali z vagončki? Zato, ker so velike živine kraja lastniki bark. Pri vsem bogastvu, ki ga daje ta trgovina, so na obali še vedno odprte greznice in ljudje umirajo okuženi; pri vsem tem morju tam spredaj njim primankuje pitne vode in ljudje umirajo od žeje! Nihče o tem ne razmišlja, nihče se zaradi tega ne pritožuje. Zdi se, da so vsi norci tam poživilini v nizkotni in kruti vojni za zaslužkom!”

“Toda veš, da govoriš res dobro?” je zaključil Préola pritrujuoč. “Ampak veš, da so ti prav zares koristile pridige, ki si jih slišal kot mežnar?”

“*Bajbaj, bajbaj*, reče Anglež!” je pristavil Nocio Pigna in preteče stegnil daljšo roko. “Tristotisoč nas je, dragi moj, že danes. In kmalu boste slišali.”

Ko je premagal strmino ceste, ki se je od tu naprej naslonila na drugo pobočje doline, je po teh novicah, ki jih je slišal od Préole, Placido Sciaralla nadaljeval ježo na Titini proti Valsanji, zatopljen v nova in še bolj zamotana razmišljanja. Čez nekaj časa se je utrudil, zmignil z rameni in začel gledati okoli.

Na levi se mu je razgrnila vesela pokrajina, zaradi bližine morja vsa v mandeljih, oljkah in vinogradih. Pogled se mu je že odprl na Seto, naselje kakšnih petdesetih bajt, razvrščenih vzdolž ceste, v glavnem skladišča in krčme za vozarje, iz katerih se je dvigal oster in trpek zadah po moštu, težek sopuh gnoja in delavnice kovačev, ključavničarjev, kolarjev, s cerkvico za božjo službo ob nedeljah na sredi. Da bi se izognil pogledu robatih vaščanov, ki so ga vsi poznali, je Sciaralla zavil na stezico med polji in kmalu je bil na ozemlju Valsaníje.

Razen vinograda, ki je bil strast in ponos Mauri Mortare in starega saracenskega oljčnega gaja, nasada mandeljev in nekaj hektarov obdelovalne zemlje dol v široki globeli, nasada pomaranč in limon, ki so sestavljali delež don Cosma, je bilo vse ostalo prepuščeno v majhnih delih v spolvino ubožnim kmetom, ne neposredno od kneza Ippolita, kateremu je tudi ta fevd pripadal, ampak od najemnikov najemnikov, ki se niso zadovoljili samo s tem, da živijo v mestu kot gospodje na plečih teh ubogih nesrečnežev, temveč so jih tlačili z najneusmiljenejšim oderuštvom in zmotanimi prevarami skopuških pogodb. Oderuštvo se je izvajalo pri semenu in z navprejšnjimi prispevki med letom; z najnepoštenejšim zatiranjem,

z vnaprejšnjimi odbitki na žetev. Potem ko se je celo leto trudil, je takoimenovani spolovinar gledal, kako mu iz skednja izginja mernik za mernikom skoraj ves pridelek: merniki za seme, merniki za pašo in eden za *luč*, drugi za stražo in spet drugi za Žalostno mater božjo in spet za San Francesca di Paola in za San Calògera in skratka za skoraj vse svetnike cerkvenega koledarja; tako da mu je včasih ostalo samo *solame*, se pravi tisto malo zrnja pomešanega s slamo in prahom, ki ob mlačvi ostane na skednjih.

Sonce se je že dvignilo in kapitan Sciaralla je videl tu in tam po širjavi zemlje bleščati kakšno mlaiko deževnice ali kakšno majhno emajlirano črepinjo. Vsa dežela je izparevala, kakor da bi trepetala tančica slane. Vsake toliko časa kakšna razpokana in zadimljena bajta, ki so jo kmetje imenovali *roba*, štala in hiša skupaj; in iz nje je prišla žena kakšnega spolovinarja, da bi na prostem privezala rijočega prašička in tri, štiri kokoši so ji sledile; pred rdečkastimi in trohnečimi vrati je druga ženska česala punčko, ki je jokala; medtem ko so možje s starimi preprostimi rali, ki sta jih vlekla shirana mula in počasen osliček, ki se je opotekal od napora, komaj kaj praskali zemljo po tem prvem nalivu ponoči. Vse to ubogo ljudstvo je, ko je videlo iti mimo Scairallo na beli kobili, preneha-

lo z delom, da bi ga spoštljivo pozdravilo, kakor da bi šel mimo knez osebno. Stotnik Sciaralla je dostojanstveno odzdravljaj, dvigujoč roko h kapi po vojaško in je sprejemal te izraze spoštovanja kakor predujem nadomestila za ponižanja, ki jih bo moral trpeti od te stare, divje zverine Mortare. Neka pobitost mu je vseeno kvarila užitek teh pozdravov: kmalu, ko bo vstopil na njegovo območje, ga bodo napadli psi, ti trije mastini, bolj divji od gospodarja, ki jih je gotovo sam navadil, da so mu vedno pripravili ta sprejem. In kar precej je vpil Sciaralla, medtem ko so skakali nanj z vseh strani, vse do višine Titine, ki je skakala kot oven, prestrašena: Mauro ali *oskrbniček* Vanni di Ninfa sta se pojavila brez naglice, da bi jih poklicala, takrat, ko je uboga žrtev že nekajkrat videla smrt pred očmi.

S temi tremi mastini se je Mauro Mortara pogovarjal prav kakor bi bili razumna bitja. Pravil je, da ljudje ne razumejo psov; toda ti razumejo ljudi. Nesreča je — je pravil — da se reveži ne znajo izraziti; mi pa mislimo, da ne razumejo in ne čutijo. Sciaralla pa je pojav razlagal drugače. Ti psi so tako dobro razumeli gospodarja, ker je bil ta večji pes od njih. In zdelo se mu je, da je dobil dokaz za to prav to jutro.

Mauro je stal pred vilo; in trije tovariši, čuječi ob njem z gobci v zraku. In ob njegovem prihodu se to pot niso premaknili (eden je celo zehal), kakor da bi razumeli, da bo gospodar opravil odlično namesto njih.

“Kaj hočeš ti tukaj, ob tej uri, zlovešča senca?” ga je ogovoril Mauro in si potegnil z glave kapuco grobega plašča, v katerega je bil zavit in pri tem odkril glavo, na kateri je bila ogromna kosmata kapa.

Kadar je bila blizu trgatev, Mauro Mortara ni več spal ponoči: bedel je in stražil vinograd, hodeč med dolgimi vrstami skupaj s tremi mastini. Mogoče je bil zunaj tudi na to noč volkov: bil je prav zmožen!

Sciaralla ga je ponižno pozdravil, potem, kažeč na pse, vprašal:

“Lahko razjezdim?”

“Razjezdi,” je zamrmral Mauro. “Kaj nosiš?”

“Pismo za don Cosma,” je odgovoril Sciaralla, sestopajoč s kobile..

In medtem ko je iskal v notranjem žepu plašča, je čutil na hrbtu Maurove oči polne jeze in zasmeha.

“Tu je, pošilja ga njegova ekscelenca kot zelo nujno.”

“Ostani tukaj, ” mu je ukazal Mauro, ko je sprejel pismo. “In pazi, da ne spustiš kobile.”

Sciaralla je vedel, da mu je prepovedano stopiti v vilo, kakor da bi s svojo uniformo lahko onečastil to starino, to uborno hišuro z enim samim nadstropjem: on, ki je prihajal iz blišča Colimbètre, kjer si se lahko videl kot v zrcalu tudi na stenah! Prepoved gotovo ni prihajala od don Cosma, pač pa od samega Mortare, kateri mu je prepovedoval tudi to, da bi privezal kobilu za obroče, pritrjene na pomol rustikalnih stopnic. Moral je držati uzde v roki in stati tu zunaj ter čakati, kakor da bi prišel po miloščino.

Komaj se je Mauro premaknil, so se trije psi prav počasi približali stotniku Sciaralli in ga začeli ovohavati. Ubožček je ves trd in z upadlo dušo dvignil oči k Mortari, ki se je vzpenjal po stopnicah.

“Ne mažite si gobcev s temi hlačami!” je rekel Mauro, potem ko je poklical k sebi pse in dodal, obrnjen k Sciaralli:

“Zdaj ti bom poslal požirek kave, da prideš k sebi od strahu.“

Ko je prišel vrh stopnic, je hotel spodobno potrkati, tako da bi trikrat udaril s tolkačem. Toda komaj je dvignil tolkač, so se vrata odprla in Mauro je vstopil ter vzkliknil:

“Odprta? Spet odprta?” ”Ste jih vi odprli?” je pristavil pri vratih kuhinje, na katerih se je za trenutek prikazala glava done Sare Alàimo, oskrbnice (hišne, ne!) Valsaníje, ki jo je krasila avba.

“Jaz?” je zavpila odznotraj dona Sara. “Pridem gor!” In ko je slišala, da se Mauro oddaljuje, je z roko napravila roge in večkrat nespoštljivo zamahnila.

Hišna, ne ona: pri moji veri! ne njegova ne od nikogar tam notri. Prav zares je imela v rokah pahljačo: ravno je netila ogenj v kuhinji, toda bila je prava gospa, tako po rojstvu, kakor po vzgoji; daljna sorodnica Stefana Auritia, svaka Laurentana in tako na nek način tudi sama del družine.

Že mnogo let je živela na Valsaníji in skrbela za don Cosma, ki najbrž ne bi nikoli čutil nobene potrebe po njej, če mu je ne bi njegova sestra dona Caterina poslala iz Girgenta, kjer ji kot pravi gospej ne bi ostala nobena druga tolažba, kakor da bi ponosno umrla od lakote. Na Valsaníji so ji dnevi minevali v božanju dveh po pravici skopljenih mačkov, ki sta vedno hodila za njo z dvignjenim repom, ob molitvah rožnih vencev in ob neskončnem mrmranju drugih molitev; toda če bi verjeli njej, je bilo vse v redu samo zato, ker je bila ona tu; brez nje bi šlo vse k vragu. Če je žetev zlatila, če so drevesa obrodila, če je pravi čas prišel

dež... Skratka, nosila se je, kakor da bi vladala svetu. Mauro je ni mogel trpeti in v tem mu je dona Sara od srca vračala; prav nič ji ni bilo bolj mučno, kakor to, da je morala pripravljati mizo tudi zanj, kajti don Cosmo se je ponižal do te skrajnosti, da je s tem počastil nekega kmečkega sina, ki je bil tudi sam skoraj kmet ; da gospoda ... medtem ko je ona, dona Sara, resnična gospa po rojstvu in vzgoji, morala biti v kuhinji in mu streči!

Prikazala se je na oknu in ko je videla spodaj kapitana Sciaralo, je globoko zavzdihnila:

“ O, Placidino, Placidino! Zaupajmo se gospodu v kesanju naših grehov ...”

Medtem je Mauro vstopil v kopalnico don Cosma. Vse je bilo staro in kmečko v tej starinski, zapuščeni vili: rdeče opeke vdratih tlakov; stene in stropi, počrnjeni, vrata in pohištvo, zbledelo in črvido in vse je bilo prepojeno kakor z nekim zadahom po suhem žitu, zažgani slami in zeleh, uvelih v soparici presušene zemlje.

V kopalnici se je don Cosmo v pletenih spodnjicah, z golimi kosmatimi prsmi in golimi nogami v starih copatah, pripravljaj k običajnemu umivanju s kakšnim ducatom spužv, velikih in majhnih, ki so bile razpostavljene po umivalniku. Umival se je po celem telesu, vsako jutro, tudi pozimi, z ledeno vodo; in to je bil edini užitek njegovega življenja:

kar je bilo za Maura, ki si je vedno vsako jutro umival 'preprosto fris', kakor je rekel in pri tem mislil le obraz, resnična neumnost.

“Ste spet spali pri odprtih vratih?”

“Res? Glej, glej!” je narejeno začudeno rekel don Cosmo in si drgnil po licu kratko sivo kodrasto brado.

“Nikoli, mar ne? Nikoli ne boste spregledali?” je nanj pritiskal Mauro. “Ali ne pravim? Otročaj! Vzgojitelja, doviljo mu bomo morali dati ... Ljubi Bog, kakšen kristjan ste! Ali niste čitali včerajšnjega časopisa? O teh razbojnikih, ki pod izgovorom lakote hočejo podreti vse tisto, kar smo mi napravili, za ceno naše krvi?”

Don Cosmo med divjim Maurovim kriljenjem z rokami ni opazil pisma, ki ga je ta držal v roki in si je mirno začel militi plešasto glavo. Razdražen zaradi te mirnosti je Mauro nadaljeval:

“In če bi bili vsi taki kakor vi ... toda tu sem tudi jaz, hvala Bogu! Čeprav sem star, se jim bom še vedno postavil po robu!”

Don Cosmo je obrnil glavo, ki se mu je vsa svetila od milnice in ga pogledal:

“Vidiš, da lahko še vedno spim tudi pri odprtih vratih? Ti si tu!”

Časopisi so prihajali na Valsaníjo od časa do časa, že namenjeni svoji ponižnejši, a morda

koristnejši uporabi, se pravi kot zavojni papir. Mauro si jih je ljubeče urejal, večkrat je šel z rokami preko njih, da bi poravnal gube in strganine; ter se z veliko potrpežljivostjo in naporom prebil skozi branje (kajti sam se je precej pozno naučil komaj zlogovati). Na tem se je po cele tedne pasel in si vbijal v spomin vse od prve do zadnje vste. Zanj so bili vsi ti sem izgubljeni odmevi življenja sveta zadnje novice.

V zadnjem časopisu, ki mu je tako slučajno prišel v roke, je prejšnjega dne bral o neki stavki žveplarjev v nekem kraju dežele in o tem, kako so ustanovili 'delavsko zvezo'.

"Zahteve proletariata!"

Uf! Povprašal je don Cosma naj mu razloži te dve zanj sibilski besedi in vso noč je zaprt v svojo kočo pod divjo nevihto tuhtal in tuhtal, sopihajoč od svete jeze nad temi izdajalci domovine.

Ni se mu zdelo vredno odgovoriti na zadnje besede don Cosma, ki tudi po njegovem ni imel v glavi vsega na svojem mestu, in mu izročil pismo don Ippolita.

"Prinesel ga je eden njegovih pajacov: stotnik Sciaralino"

"Zame?" je začudeno vprašal don Cosmo, držeč v sklenjenih dlaneh vodo. "Ippolito mi piše? Kakšen čudež ... Odpri, beri: imam mokre roke ..."

“Obrišite si jih!” mu je osorno rekel Mauro. “Dobro veste, da se v zadeve vašega brata ne maram mešati. Toda ne zdi se, da je pisava njegova.”

“A, Préola,” je ugotovil don Cosmo, ko je pogledal ovojnico.

Pismo je napisal tajnik po nareku in podpisal ga je don Ippolto. Ko ga je bral, je don Cosmo pri prvih vrstah namrščil obrvi, potem mu je počasi prešla napetost čela in oči v neko boleče začudenje; povedil je trepalnice in roko s pismom.

“O, torej je res ...”

“Res, kaj?” je zamrmral Mauro, ki ga je razjedala radovednost.

Don Cosmo je stisnil ustnice in potegnil koticke ust v izraz grenkega in zaničljivega pomilovanja in zmajujoč z glavo rekel:

“Če stori ta korak, ni več pomoči ... uničil se bo.”

“Za vraga, povejte mi, kaj se dogaja!” je ponovil Mauro, vedno bolj razburjen.

Toda don Cosmo ga je še nekaj časa gledal, preden je odgovoril.

“Prosi me za vilo”, potem je nadaljeval tako, da je izgovarjal besede vsako zase, “ vilo, za Flaminija Salva.”

“Tu?” je vprašal Mauro in odskočil, kakor bi ga don Cosmo udaril v obraz. “Tu?” je ponovil

umikajoč se nazaj. “Flaminiju Salvu, vilo generala Laurentana?”

Toda don Cosmo ni bil besen kakor Mauro zaradi dozdevne skrunitve vile: boleča osuplost ga je tako pritisnila zaradi tega, kar je pomenila ta gostoljubnost, ki jo je brat ponudil Salvu. Nekaj dni nazaj mi je nek prijatelj, Leonardo Costa, ki je včasih prihajal k njemu iz bližnjega trga na obali, povedal o govoricah v Girgentu o bližnji poroki don Ippolita s sestro Salva, samsko staro devico. Don Cosmo ni hotel verjeti: njegov brat je imel dve leti več kot on, se pravi petinšestdeset; že deset let vdovec, se je vsaj s svojo spodobnostjo kazal kot neutolažljiv vse od ženine smrti, o sveta žena, ... Nemogoče! — Pa vendar....

“Mu boste odgovorili z ne?” je rekel grozeče Mauro, potem ko je nekaj trenutkov čakal.

Don Cosmo je razprostrl roke in vzdihnil z zaprtimi očmi:

“Bilo bi brez pomena! In potem, poleg tega ...”

“Kako!” ga je prekinil Mauro. “Salvo, ta ode-ruh, ta svetohlinec, tukaj? Torej pojdem jaz! Pa se ne spominjate, zaboga, da je njegov oče šel k *Te Deumu*, ko je bil vaš oče poslan v izgnanstvo? In on, ko je bil še mladenič, ali ni pokazal burbonski soldateski hišo, v katero se je skril don Stefano

Auriti z vašo sestro, ko so plemiči Palerma nesli Satrianu v Caltanissetto ključe mesta? Ste vi te reči pozabili? Jaz jih imam vse tu v glavi kakor v tiskani knjigi! Pa naj pride zdaj na Valsaníjo, če vas ni sram! Toda v generalovo sobo ne! V to ne! Ključe od sobane imam jaz! Njegova noga ne bo stopila tja ali pa ga ubijem, beseda Maura Mortare!”

Don Cosmo se ob tem dolgem besnenju v resnici ni prebudil iz svoje boleče osuplosti. Večkrat je bil na tem, da bi dal Mauru razumeti, da Gerlandu Laurentanu, njegovemu očetu, ni nikoli prišla na misel ideja italijanske enotnosti in da siciljanski Parlament 1848, v katerem je bil njegov oče nekaj mesecev vojni minister, ni nikoli predlagal ne italijanske konfederacije, ne priključitve k Italiji, toda neko zaprto Siciljansko kraljestvo s sicilskim kraljem in konec. Te težnje vseh dobrih starih Siciljancev tistega časa; tudi če so šle v kakšni točki kdaj dlje, niso nikoli presegle neke vrste federacije, v kateri bi vsaka država ohranila svojo lastno avtonomijo. Nikoli mu ni nič rekel in tudi sedaj mu ni mislil; pustil je, da mu je Mauro prhajoč od jeze obrnil hrbet in se šel zapret v tisto sobo kneza očeta, ki mu je bila sveta kakor sama domovina, prva zibel svobode in zdaj kakor njen tempelj.

Medtem je spodaj pred vilo ubogi Sciaralla stal in še vedno čakal na obljubljeno kavo: vsaj en

požirek, in lep ogenjček, da bi se pogrel: čakal je, čakal: pozabil tudi sam nanjo in se začel počutiti kot na trnju zaradi zakasnitve odgovora. Moral bi ga imeti pri sebi že prejšnji večer, če bi poslušal Préolo. Mislil si je, da je ta čas knez v Colimbètri že mogoče vstal in sprašuje tajnika po odgovoru, on pa je, glej, še vedno tu in čaka nanj! Toda ali je potrebno toliko časa, da se prečita pismo in se spodaj napiše dve vrstici odgovora? Ali pa ga Mortara še vedno nalašč ni predal don Cosmu? In stotnik Sciaralla je prhnil; zdaj se je zamotil s Titino, ki ni, ker so jo nadlegovale muhe, niti trenutka stala pri miru.

“Miruj! Miruj! Miruj!”

Trije udarci z uzdo. Titina ja zaprla solzeče oči in se z veliko muko vdala, tako da se je Sciaralla hitro pokesal robotosti.

“Tudi ti imaš prav, revica! Tudi tebi niso dali niti otepa slame ... ”

In močno je zavzdihnil.

Končno se je don Cosmo pokazal na nekem oknu vile. Ob ropotu naoknic se je Sciaralla sunkovito obrnil. Toda don Cosmo je bil videti začuden, ker ga je videl še vedno tu.

“O, Placido! Kaj delaš?”

“Ampak kako eksclenca! Odgovor!” je zastokal stotnik in sklenil roke.

Don Cosmo je namrščil obrvi.

“Ali je potreben odgovor?”

“Kako! ” je odgovoril Sciarala obupan. “Če že uro stojim tukaj in čakam nanj!”

Tako, tako kot sem mislil. Ta stari brdavs mu ni ničesar rekel.

“Imaš prav, seveda, počakaj sinko,” mu je rekel don Cosmo in odšel od okna.

Mislil je, kako je brat pozoren na najmanjše formalnosti (neumnosti, jim je pravil on) in da bi imel za žalitev ali vsaj za grobo nevljudnost, če ne bi odgovoril; vzel je torej skromen listič porumenelega papirja, namočil pero z debelimi naslogami strjenega črnila v stekleničko rjastega črnila in stoje, kar na marmorni plošči predalnika začel sestavljati odgovor, ki mu je na koncu po velikih naporih uspel v tej obliki:

Na Valsaniji 22. septembra 1892

Dragi Ippolito,

Ti mogoče ne veš v kako usmiljenja vrednem stanju je ta stara bajta, kjer lahko živim samo jaz, ki mislim, da sem že izven sveta in se nad tem ne pritožujem. Če sodiš, da to ni takšna reč in da ni ovire, da bi prišel živet sem na kmete Salvo s svojimi, potem te prosim, imej toliko obzirnosti, da

jih opozoriš, kako nam tukaj manjka vsega in da naj si zato prinesejo s seboj vso tisto opremo in pohištvo, za katero mislijo, da bi jo rabili. Še druge reči bi ti hotel reči in bi ti tudi rekel, če bi se mi ne zdelo prazno upanje, da bi obveljalo moje razmišljanje. Torej te brez drugega ljubeče objemam.

COSMO

Zaprl je pismo, zapihal in se znova napotil k oknu. Stotnik Sciaralla je pritekel, nastavil pokrivalo in vanj ujel pismo.

“Poljubljam roke vaši ekselenci!”

Skok in bil je v sedlu.

“Poleti, Titina!”

Hov! Hov! Hov! Trije mastini, ki jih je poskok prebudil, so kar daleč tekli za njim, da bi se na svoj način poslovili od njega.

Don Cosmo je ostal pri oknu: z očmi je sledil galopu stotnika Sciaralle vse do zavoja poti; potem renčočemu in zadihanemu povratku treh mastinov po nepotrebnem teku in nepotrebnem lajanju. Ko so se tri zverine na koncu spet zleknile po tleh blizu stopnic, položile gobce na prednje tace in zaprle oči, da bi spet zaspale, je opazujoč jih, rahlo zmajal z glavo in se nasmehnil. Ko jih je gledal,

kako so spet zaspali, se mu ni zdel več nepotreben ne lajež, ne tek od malo prej. Glej: tri živali so protestirale proti prihodu tega moža, ki jim je prekinil spanec; zdaj, ko verjamejo, da so ga spodile stran, so se modro vrnile k svojemu snu.

“Zakaj modrost psa,” je razmišljal globoko vzdihujoč, “je, da, ko se je najedel in zadovoljil drugim potrebam telesa, pusti, da čas mineva naprej v spanju.”

Gledal je drevesa pred vilo: tudi ta so se mu zdeli zatopljeni v nek sen brez konca, ki sta jih zaman skušala luč dneva, zaman zrak, ki jim je valovil listje, prebuditi. Za trenutek je v dolgem in lahnem šelestu teh listov slišal kakor iz neskončne daljave praznost vsega in bolečo dolgočasnost življenja.

Drugo poglavje

Dan kasneje sta se na prošnjo Flaminija Salva, ki zaradi opravkov v banki in mnogih drugih poslov, ki jih je vodil, ni imel nikoli niti trenutka časa, v kočiji iz Girgenta peljala na Valsaníjo Ignazio Capolino, njegov bivši svak in Niní De Vincentis, mlad hišni prijatelj, da bi pripravila primerne pogoje za letovanje: zelo prijetna naloga tako za enega kot za drugega, zaradi dveh različnih, celo nasprotnih razlogov.

Vozovi, prenaloženi s pohištvo so že nekaj prej odpeljali iz Girgenta in bi v tem času že morali dospeti na Valsaníjo. Pogovor med tema dvema v gosposki kočiji Salva je nanesel na nameravano poroko done Adelaide, sestre dona Flaminija z Laurentanskim knezom.

“Ne, ne: to je preveč! To je preveč!” je rekel porogljivo Capolino. “Uboga Adelaide, to je preveč. Po petdesetih letih čakanja! Povejmo po pravici.”

Niní De Vincentis je neprestano utripal s trepalnicami, kakor da bi zadrževal v lepih mandljevih očeh neodobravanje tega posmeha. Istočasno je z držo bledega in suhega obraza hotel pokazati nameru vsaj enega nasmeška, da bi podprl šalo in na nek način odgovoril na čeprav tako neprimerno in nespodobno Capolinovo prešernost.

“Seveda, poroka, tako rekoč!” je ta nadaljeval neizprosno, tu kjer ga ni nihče slišal (Niní, dobri Niní, angelska duša, je bil manj kot nihče). “Tako rekoč ... kajti, pustimo pri miru! Bo dobro in bo slabo: zakon je zakon, dragi moj in politična in verska mišljenja, če kaj štejejo, štejejo malo nasproti njemu. Knez pa, saj veš, želi *conditio sine qua non*, da bi bila poroka samo cerkvena, zaradi svojih idej ne dopušča drugega. Torej, zakon brez zakonskih posledic, naj razložim? To bo lepa, o! prijetna... celo pogumna reč, ne pravim, da ne: toda ta uboga Adelaide, daj no!”

In Capolino se je zopet začel režati, kakor da po njegovi sodbi Adelaide Salvo ne bi bila najbolj primerna za to junaštvo nove vrste, ki se od nje zahteva za ta pogumni izziv civilno vzpostavljeni družbi.

Niní De Vincentis je molčal in še naprej mežikal, še vedno s tistim žalostnim nasmehom,

ki mu je otrpnil na ustnicah in upal, da bo njegova molčečnost zatrla porogljivo vnemo tovariša.

Kje neki! Capolina je vedno bolj odnašalo.

“Zakaj to počne?” je povzel, kakor da bi stal pred staro devico — nevesto. “Da bi vstopila v družbo z vsemi pravicami gospe? Toda jaz bi rekel, da bo prej izstopila. Tako se bo zaprla v Colimbetro! In, pomenišenje v vsakem primeru, naj razložim? Vsekakor so knezu petinšestdeseta odzvonila.”

Prekinil se je zaradi neke geste De Vincentisa.

“O, dragi moj! Vem, ti si kakor angel; toda tu gre za zakon in treba je misliti tudi na leta. *Vis, vis, vis*: pravijo tudi duhovni! Torej, od sveta ne bo nič. Postala bo kneginja, kneginja Laurentanska: bom rekel, kraljica Colimbetre! Da: zame, zate, za vse nas, ki imamo cerkveno poroko, ne samo za pomembnejšo od civilne, ampak za edino, resnično, ki velja; tisto, kar je dovolj pred Bogom, bi moralo biti več kot dovolj za ljudi. Vsi ostali pa, ej, ne bodo menda čutili dolžnosti, da bi jo priznali in jo spoštovali izven Colimbetre, kakor kneginjo Laurentansko: in Lando, naprimer, sin iz prvega zakona, da bi jo spoštoval kakor drugo mater. In kaj ji ostane torej? Bogastvo...Tega gotovo ne počne zaradi tega, kakor je bogata po svoji rodbini. Če to počne zaradi tega, o! uboga Adelaide, me je zelo strah, da bo končala, kakor se mi...”

In tu se je Capolino spet začel smejati, in to kakor polž na ognju.

Po dolgem boju mu je uspelo dobiti za ženo sestro Flaminija Salva, napol grbasto, dve leti mlajšo od done Adelaide in si z njeno doto ustvariti zavirljiv položaj. Vesele sanje, ej! Ubogi svet in kdor verjame! Dve leti kasneje, ko je žena, ki je bila vrh vse nesreče še jalova, umrla, je moral Salvu vrniti doto in je spet padel v svoj prejšnji položaj, s tolikimi idejami v plodovitem umu, od katerih je bila ena lepša in drznejša od druge, katerim pa je tako kar naenkrat zmanjkalo blagoslovljene podpore denarja. Za šest mesecev se je predal globoki potrnosti in potem za drugih šest nepremagljivi otožnosti, upajoč, da bo s tem in onim omehčal srce drugi Salvovi sestri, prav doni Adelaidi. Toda srce done Adelaide se ni prav nič omehčalo: dobro zaščiteno v široki in trdni trdnjavi prsi se je dve leti upiralo njegovemu obleganju, obleganju ljubeznivosti, uslužnosti, vdanosti; in končno je z enim udarcem odbilo najhujši in odločilen naskok in Capolino se je moral mirno umakniti. Drugih šest mesecev globoke potrnosti, nepremagljive otožnosti; in končno oborožen z drugo ženo, mlađo, lepo in zelo živahno, se je vrnil z več sreče k osvajanju hiše Flaminia Salva.

Hudobni jeziki so pravili, da je po zaslugi Nicolette Spoto, se pravi mlade, lepe in živahne žene, ki je hitro skoraj postala družabnica done Adelaide in edine Flaminijeve hčere Dianelle, Capolino prodril v banko kot tajnik in pravni svetovalec. Toda če bi hoteli poloviti vse muhe, ki letajo... Že eno leto je živel v razkošju in izobilju; tako on kot žena sta se kot kot gospoda vozila v veličastni pokriti kočiji z dvema sijajnima konjema iz Salvove konjušnice; zdelo se je, kakor da se vsako nedeljo razkazuje kot najelegantnejši gospod, vozeč se gor in dol po ulici Passeggiata; in končno mu je uspelo z brezpogojno podporo Flaminija Salva vsiliti se, da so ga priznavali za vodjo militantne klerikalne stranke, ki mu je po umiku častitega Fazella ponudila v nekaj dneh kandidaturo na bližnjih splošnih volitvah.

Čisti duši Niníja De Vincentisa se ni niti od daleč poblisknil sum, da bi vsa ta Capolinova ostrost do done Adelaide lahko imela skrit in neizrekljiv razlog. Kakor ni verjel, da bi lahko kdo kadarkoli zapazil njegovo plašno, čisto in gorečo ljubezen do Dianelle Salvo, zdaj bolne don Flaminijeve hčere, tako najprej ni nikoli opazil Capolinovega neuspešnega, trdovratnega obleganja done Adelaide in zdaj niti najmanj ni verjel hudobnim govoricam na račun te drage gospe Nicolette, druge Ca-

polinove žene. Pri nikomer ni znal odkriti skritih namenov; še najmanj pa tistih, ki so zadevali denar. Glede tega je bil kakor slepec. Že nekaj let, po smrti staršev, se je pustil skubiti skupaj s svojim starejšim bratom Vincentejem od tatinskega upravitelja po imenu Jaco Pacia, ki je znal tako dobro zmešati štreno poslom, da se ubogemu Niníju, ko je pred časom zahteval, da mu poda račun, toliko da ni zavrtelo v glavi. In moral se je prvič odpraviti v Salvovo banko po posojilo na menice. Potem se je še večkrat moral vrniti na isto banko; in na koncu je na priporočilo upravitelja ponudil Salvu poravnavo dolga z odstopom čudovitega posestva *Primosole*, ponudba, ki jo je Salvo takoj sprejel in si s tem tudi pridobil najbolj gorečo Niníjevo hvaležnost, kateremu seveda niti na kraj pameti ni padel sum o tajnem dogovoru med njegovim upraviteljem Pacio in bankirjem. Ljubil je Danello Salvo in v don Flaminio ni bil sposoben videti drugega kot njenega očeta.

Zdaj je tako zelo želel, da bi dekle, ki je po čudežu ušlo tifoidni infekciji, šlo na okrevanje na *Primosole*, v staro vilo njegove matere, kjer bi vse govorilo o njem z žalostno in ljubečo milino materinskih spominov. Toda zdravniki so za hčer svetovali Salvu morski zrak. In Niní je z bolečino razmišljal, da bo lahko na Valsaníjo, na morju,

prišel k njej na obisk le poredko. Sedaj se je tolažil z mislijo, da bo nadzoroval pripravo sobe, gnezda, kjer bo morala živeti nekaj mesecev.

Kakor da bi Capolino bral misli svojega mladega prijatelja, katerega naivno nagnjenje je z lahko-to že pred nekaj časa uganil, je po smehu prejšnji pogovor zaključil z *dovolj!* in povzel, medtem ko si je mel roke:

“Še malo, pa bomo prispeli. Ti boš nadzoroval v Dianellini sobi; tako bo bolje. Jaz pa bom poskrbel za dono Vittorino.”

Niní, tako presenečen, je pokazal živo prestrašenost pred to zadnjo, ki je bila Salvova žena in že mnogo let nora.

“Da, da,” je rekel, “zelo previdni moramo biti, da je ta sprememba, Bog nas obvarji, ne bi preveč pretresla.”

“Ni nevarnosti!” ga je prekinil Capolino, “boš videl, da ne bo niti opazila. Mirno bo nadaljevala s svojo neskončno nogavico. Plete nogavice za Večnega očeta, veš. Dan in noč; in hoče, da delata z njo tudi dve sestri iz San Vicenza. Zdi se, da je ta nogavica že velika kakor ogromen čoln.”

Niní je vneto odkimaval z glavo.

Kočija je malo naprej od Sete s ceste zapeljala na posestvo. Vrata na posestvo so bila podrta:

ena sama stranica, vsa zarjavela, je stala pokonci, pritrjena na en steber; drug steber je bil že davno porušen. Vozna pot, ki je vodila preko tega drugega dela posestva; tudi ta prepuščen v spolovino, je bil kakor vse ostalo zanemarjen, nasršen od grmovja, med katerim so se videle brazde, ki so jih pred kratkim pustili vozovi s pohištvom.

Niní De Vincentis je gledal naokoli to opustošenost, ne da bi kaj rekel, toda zase in zanj je nadaljeval z govorjenjem Capolino.

“Bolnica” je rekel in se namrdnil, “bo tu imela malo tega, kar bi jo veselilo, se ti ne zdi?”

“Zelo žalostno je,” je zavzdihnil Niní.

“Ne mislim samo na kraj,” je dodal Capolino, “ampak tudi na tiste, ki tu živijo. Dva patrona, dragi moj. Zdaj boš videl. E... To letovanje bo bolj zaradi done Adelaide, ki ne bo prišla, kakor zaradi Dianelle. In Dianella, ki morda to sumi, bo kakor navadno mirno potrpeła zaradi tete... E! Flamino je velik mož, tu ni kaj reči!”

“Zrak pa je dober,” je omenil mladenič, da bi vsaj malo omilil ostro sodbo tovariša o Salvu.

“Odličen! Odličen!” je zapihal Capolino, ki se je od tu naprej pa vse do prihoda k vili zaprl v čemern molk.

Vozovi so prispeli pred kratkim, skupaj z odprto kočijo, ki je pripeljala dva Salvova služabnika, kuharja, eno sobarico in dva tapetnika. Dona Sara Alàimo je vrh stopnic praznično ploskala tem štirim goram lepih stvari na vozovih.

“Hitro razložite!” je stopajoč iz kočije in mahajoč s sprehajalno palico Capolino ukazal služabnikom in voznikom. Potem se je hitro vzel po stopnicah in vprašal dono Saro: “Don Cosmo?”

In ne da bi počakal na odgovor, je z Ninijem De Vincentisom, ki mu je sledil kakor izgubljen zajček, vstopil v staro pristavo.

“Razložite!” je ponovil eden izmed služabnikov, oponašajoč, med smehom tovarišev, glas in gospodovalno kretnjo tega namišljenega gospodarja.

Don Cosmo se je vrtel kakor brezglava muha po sobah, katere je ravnokar pomila dona Sara, ki jo je od včeraj, brž ko je izvedela novico o bližnjem prihodu Salvov, kar razganjalo od zadovoljstva in se je je nemudoma polotila velika delavnost ter je celo prepričala don Cosma, da bi bilo dobro odstraniti iz te ali one sobe propadlo pohištvo, da bogataški gostje ne bi videli vse te mizerije v knežji hiši. ‘Oh ne! Oh ne! Oh ne!’ je začel ta-

koj kričati iz svoje sobe don Cosmo, ko je slišal ropot ob vlečenju tega ubogega starega pohištva, ki je bilo s silo odtrgano s svojega mesta; in dona Sara, osupla zaradi tega pritoževanja: 'Ne? Kako ne, če ste mi vi rekli?' Zakaj vedno je bilo tako: dona Sara je govorila, govorila in don Cosmo pa je mislil, mislil in se vsake toliko časa, bolj kot ga je vznemirjala nadležnost zvoka teh neskončnih besed, s kakšnim hitrim prikimavanjem naredil, da je slišal. To kimanje si je seveda dona Sara razlagala kot znamenje odobritve; vdanost s katero se je don Cosmo pretvarjal, da posluša, kot priznanje modrosti s katero je vladala hiši in svetu; in tako daleč je prišla v tem, da si je po svoje razlagala ta znamenja in to vdanost svojega gospodarja, če ji ne bi nek večer, ko ga je prijela za roko in vodila v posteljo, don Cosmo, ko je kar naenkrat razprl oči in izbruhnil v nepričakovan vzklik, podrl vse gradove njenih domnevanj.

“Prečastitljivi don Cosmo!” je vzkliknil Capolino, ko ga je končno odkril, potem ko je tudi on krožil naokoli, da bi ga našel. “Velika zmeda, a? Hudiča!”

“Ne, ne,” je pohitel z odgovorom don Cosmo, da bi hitro pretrgal ceremonije, z zavihanim nosom zaradi rezkega smradu plesni, ki je okužila pristavo, še vedno vlažno zaradi neobičajnega pomiva-

nja. "Iskal sem kakšno ločeno sobo, kamor bi se lahko umaknil in ne bi delal napote."

Capolino je hotel ugovarjati; toda don Cosmo ga je hitro zaustavil:

"Pustite mi, da povem! Torej... Udobno jaz, udobno vi: je prav tako? Mislite na to!"

Ko je tako govoril, je dvignil eno roko, da bi pobožal elegantno črno bradico Niníja De Vincentisa.

"Lep fant si se naredil, sin moj, in že tako velik, ob tebi se spomnim kako star sem že! Tvoj brat Vincente? še vedno arabist?"

"Še vedno!" je z nasmeškom odgovoril Niní.

"O! Teh štrinajst zvezkov arabskih rokopisov, ki jih je ob smrti zapustil naši Knjižnici, da bi uničili tega ubogega fanta, bi moralo ležati kot mlinski kamni na duši grofa Lucchesi-Palli v onstranstvu!"

"Deset jih je že opremil z razlago," je rekel Niní, "ostali so mu še štirje, toda tako debeli!"

"Naj dela hitro! Naj dela hitro!" je očetovsko zaključil don Cosmo, "in tudi ti, sin moj, skrbi... skrbite za vaše zadeve: vem, da ne gredo dobro! Razesodnost!"

Capolino se je medtem ob oknu trudil, da bi se videl v odprti šipi in si je gladil že nekoliko sive zaliske na licu. V resnici lep ni bil, toda imel je go-

reče in prodorne oči, ki so mu ožarjale s simpatijo ves rjav in suh obraz.

Ko je slišal, da je pogovor med Laurentanom in Ninijem zamrl, se je delal, kakor da skuša ugotoviti strani neba vile.

“Ta stran je obrnjena proti jugu, je res? Toda če ste si jo izbrali vi, to sobo, don Cosmo?”

“Ta ali katera druga,” je odgovoril Laurentano. “Sob je na pretek, vidite; toda vse take, stare in v najslabšem stanju. Če gremo tu ven... (ne, brez ceremonij: oprostite, kaj imamo od tega, če rečemo, da ni staro tisto, kar je staro? To se vidi!)... Pravim, če gremo tu ven, pridemo na ta dolg hodnik, ki deli bajto na dva dela: sobe na tej strani so obrnjene proti jugu, tiste na oni, proti severu. Vhodna sobana prekinja hodnik in deli vilo na dve enaki stanovanji. Edino s to razliko, da je tu na koncu sobana, katere vhod je za mojim hrbtom; na drugi strani pa je namesto nje terasa. Čisto enostavno.”

“O, dobro dobro dobro,” se je strinjal Capolino. “Torej je tudi ena sobana?”

Don Cosmo se je nasmehnil in odkimal z glavo; potem je razložil, kaj je bila ‘sobana’, kako je zanemarjena in v čigavem varstvu je.

“Za Božjo voljo!” je vzkliknil Capolino.

“Zato bi bilo bolje,” je zaključil don Cosmo, “da se nastanite na drugi stran, kjer ni nobenih zadržkov. Jaz sem si izbral prav to sobo.”

Capolino se je spet strinjal; in ker so služabniki že prišli gor s prvim tovorom, se je z Ninijem napotil v drugo stanovanje. Don Cosmo je ostal v tej sobi, kamor si je s pomočjo done Sare prinesel vse svoje knjige. Uboga oskrbnica, ko je videla, kako težka je vsa ta učenost, ni mogla razumeti, kako da lahko don Cosmo, če jo je vso požrl, živi v oblakih. Don Cosmo, pa nasprotno še vedno z zavihanim nosom, ni mogel razumeti, zakaj ima to jutro vse tak smrad po vlagi. Toda mogoče ni dobro ločil med smrdom in nadležnostjo misli, da bodo sedaj, ko so prispeli gostje, vse njegove stare navade porušene in kdo ve za koliko časa.

Kmalu zatem se je Capolino vrnil in pustil na drugi strani De Vincentisa samega, ki se je pokazal mnogo bolj od njega primeren potrebam: tako je vsaj rekel. V resnici je prišel, da bi udejanil enega izmed razlogov, zaradi katerih si je z veseljem naprtil zadolžitev, ki jo je prejel od Salva: ta pa je bil, da bi odkril odnos don Cosma do bratove poroke, ali da bi mu ‘otipal pulz’ glede te zadeve, kakor je pri sebi rekel.

Ne da bi upal, da bi lahko sedaj še splavala ta poroka po vodi; toda poznavajoč različnost, celo

nepomirljivo nasprotnost med dvema načinoma razmišljanja in čutenja Salva in don Cosma, mu je ugajalo domnevati, da bi se utegnilo poroditi iz bivanja prvega na Valsaniji kakšno trenje ali spopad. Duša don Cosma je bila tako abstraktna in samotarska, da mu življenje v skupnosti ni uspelo prodreti v zavest z vsemi tistimi pretvarjanji in zvijačami in prepričevanji, ki jo drugim spontano spreminjajo in je pogosto zaradi ledene osti njegove stoične brezbržnosti pustil, da se je kakor plaz utrgala najbolj kruta resnica.

“Uf, koliko knjig!” je vzkliknil Capolino, ko je vstopil. “Vi torej vedno študirate... Romagnosi, Rosmini, Hegel, Kant...”

Pri vsakem imenu, ki ga je prebral s hrbta knjig, je debelo gledal, kakor da bi postavljaj klicaje, ki so bili vedno daljši.

“Poezija!” je zavzdihnil don Cosmo z neko nedoločeno kretnjo roke in priprl oči.

“Kako kako? Don Cosmo, ne razumem. Filozofija, ste hoteli reči.”

“Imenujte jo kakor jo hočete,” je odgovoril Laurentano z novim vzdihom. “Za študirati, malo ali nič; za uživati je, da, v veličini človeškega razuma, ki na neki hipotezi, se pravi oblaku, zgradi gradove: vse te različne filozofske sisteme, dragi

advokat, ki se mi zdijo: veste kaj se mi zdijo? cerkve, cerkvice, katedrale v različnih stilih, zgrajene v zraku.”

“Že, že...” ga je poskušal prekiniti Capolino in se z enim prstom praskal po tilniku.

Toda don Cosmo, ki ni nikoli govoril, ko pa je bila enkrat pritisnjena ta edina občutljiva tipka, se ni več mogel zadržati:

“Pihnite, vse bo strmoglavilo; kajti notri ni nič: prazno, toliko bolj moreče, kolikor bolj visoka in svečana je zgradba.”

Capolino se je v sebi trudil zbrati, spodbujen s strastjo s katero je don Cosmo govoril, da bi odgovoril, ugovarjal in nestrpno čakal na premor; ko je prišel, je izbruhnil:

“Toda...”

“Ne, nič! Pustimo pri miru!” je hitro odrezal don Cosmo in mu položil roko na rame. “Neumnosti, dragi advokat!”

Na srečo je takrat Mauro Mortara na ploščadi pred vilo, na tisti strani, ki je bila obrnjena proti vinogradu in morju, začel klicati na svoj običajen način — pio, pio, pio — brezštevilne golobe, ki jih je redno dvakrat na dan hranil.

Don Cosmo in Capolino sta se prikazala na balkonu. Tudi Niní se je nagnil preko ograje zadnjega

balkona na drugi strani in potem so se prikazali na terasi služabniki, služkinje in tapetniki.

Vsakič je med tem belim vrenjem kril prišlo do strašnega tepeža, kajti obrok čičerike je že dolgo ostajal isti, medtem ko so se golobi razmnožili v neskončnost in zdaj živeli skoraj kot divji po posestvu in po vsej bližnji okolici. Vedeli so za čas hranjenja in prileteli so točno z vseh strani v strnjenih šumečih jatah: zgrinjali so se gruleč od nestrpnosti v velikih gnečah na strehe vile, kmečke hiše, senika, golobnjaka, kašče, shrambe za moko in kleti; in če je Mauro malo zamudil, pozabil ali bil zatopljen v svoje spomine, se je številna družba spustila s streh in ga šla priganjat pred vrata že znane sobe v pritličju: družba je po malem postajala nepregledna in kmalu je vsa ploščad kipela od kril in grulila, medtem ko je mnogo drugih s težavo lebdelo na krilih v zraku, ker niso imeli kje pristati.

Don Cosmo je z obžalovanjem mislil, da danes seveda Mauro ne bo prišel gor na kosilo; prejšnji večer mu je rekel:

“To je zadnjič, ko jem z vami. Kajti izkazali mi boste milost in mi verjeli, da nočem sedeti za mizo s Flaminijem Salvom.”

Sedaj je namrščen, s povešeno glavo stal spodaj med svojimi golobi. Capolino ga je opazoval

z balkona, kakor da bi imel pred sabo redko žival.

“Naj ga pozdravim?” je potihem vprašal don Cosma.

Ta mu je z roko dal znamenje, da ne.

“Medved, a?” je dodal Capolino. “Toda velik, lep primerek!”

“Medved,” je odgovoril don Cosmo in se umaknil z balkona.

Ko so šli v jedilnico drugega stanovanja, ki so jo tapetniki že bogato okrasili, je Capolino ponovno poskusil ‘potipati pulz’ don Cosmu glede omejenih zadev. Vendar ni bil več gotov ali naj ga ponovno zaplete v razgovor o filozofskih knjigah.

Don Cosma je prevzelo občudovanje te sobe, ki je kar naenkrat postala neprepoznavna.

“Čudež Atlanta!” je vzkliknil in z roko potrepljal Niníja De Vincentisa po ramenu. “Zdi se mi kakor, da bi bil v Colimbètri!”

Capolino je hitro izrabil priložnost.

“Vi že več let ne greste v Colimbètro, a?”

Don Cosmo je nekaj časa molčal in razmišljal.

“Približno deset.”

In obmolknil, ne da bi dodal kaj drugega. Toda Capolino ni odnehal, da bi kaj izvlekel iz njega:

“Kar je umrla vaša svakinja, ni res?”

“Da,” je odgovoril suho Laurentano.

In Capolino je vzdihnil:

”Dona Teresa Montalto... Kakšna dama! Kakšna žalost! Resnična gospa starega kova!”

In po krajšem premoru, težkem od hlinjene bolečine, nov vzdih drugačne narave:

“Ah! *Lepota umrjoča mine in ne traja!*”

Dona Sara Alaimo, oskrbnica, ki je prav takrat stregla pri mizi, se ni mogla upreti, da ne bi segla v razgovor in je, da bi se povzdignila v očeh gostov iz svojega nevrednega položaja služkinje, plašno vzdihnili s koprnečim smehljajem:

“Metastasio!”

Niní se je obrnil, da bi jo presenečen pogledal; don Cosmo je oblikoval usta, da bi se zasmel na nek svoj poseben način, ki so ga krasili trije polni, težki in globoki oh! oh! oh! Toda Capolino, ki je čutil, da so mu pokvarili najlepše, se je jezno odrezal:

“Leopardi, Leopardi...”

“Petrarka, Petrarka, oprostite, dragi odvetnik!” je ugovarjal don Cosmo in razširil roke. “Naj potrdi Niní!”

“Oh seveda, Petrarka, kako neumno! *In mlad umre kdor je nebesom drag...*” se je hitro popra-

vil Capolino. “ Pomešal sem... In vi torej... torej niste od takrat več videli brata?”

Don Cosma je naenkrat spet prevzela zaspanost; zaprl je oči; potrdil s kimanjem.

“Vedno zakopan tu!” je zdaj razložil Capolino De Vincentisu, kakor da ta ne bi vedel. “Drugačni naravi, razumem... Pravzaprav diametralno nasprotni, kajti don Ippolito ljubi... družbo, ne more se ji upreti... In mogoče, pravim, po nesreči si je zelo želel, da ne bi ostal sam, brez sorodnikov ob sebi... Toda vi tu, sin vedno v Rimu... in ... ”

Dom Cosmo, ki je že dojel, toda na svoj način, Capolinove namere, je, da bi stvar zaključil, rekel:

“In torej stori dobro, če se poroči, hočete reči to? Se strinjam! Ti se pač,” je dodal in se obrnil k Niníju, “ moj lepotec, nisi še odločil?”

Niní, ki je bil tako nenadoma potegnjen v igro, je zardel po celem obrazu:

“Jaz?”

“Glej ga, kako je postal rdeč!” je vzkliknil Capolino in izbruhnil v divji smeh.

“Torej se je, torej se je?” je spraševal don Cosmo in se trkal z enim prstom po tisti strani prsi, kjer je srce.

“Pa še kako se je!” je vzkliknil Capolino in se še močneje smejal.

Niní, ki se je kot na trnih mučil, je užaljen zaradi tega nespodobnega smeha nekako silovito ugovarjal:

“Prav res ni čisto nič! Za božjo voljo, ne govorite takšnih reči!”

“Seveda! San Luigi Gonzaga!” je tedaj povzel Capolino in na silo podaljševal smeh. “Ali še bolje... da, kje je dona Sara? On, da, resničen Metastasio... kakšen Metastasijev junak, don Cosmo! ali recimo še bolje angel... toda angel ne kot v Alcamu, dajte no mir! Veste, don Cosmo, da v Alcamu pravijo angel prašičku?”

Niní se je resno razburil, prebledel in s trdnim glasom rekel:

“Odvetnik, vi me dolgočasite!”

Don Cosmo je ostal zmeden, ne da bi sprva kaj razumel; potem je odprl usta za en *ah!*, ki pa mu je ostal v grlu. Ali mogoče gre za Salvovo hči? O glej, glej... Tega ni pomislil. Ni je še poznal. Toda seveda! Odlično! Rešitev za tega dragega Ninija! In želel mu je reči:

“Ne vznemirjaj se, sinko moj. To je resna stvar. Ne smeš izgubljati časa, v tvojem položaju.”

Niní se je zvijal na svojem stolu, kakor da bi se brez krika upiral zbodljajem stoterih igel po vsem telesu. Capolino je zadrževal dih in čakal, da se

plaz sproži. Don Cosmo si ni mogel razložiti učinka svojih besed in je osuplo gledal najprej enega potem drugega.

“Mi je ušla še kakšna neumnost?” je vprašal. “Oprostite, tudi jaz več ne bom govoril.”

Niní je resnično živel v oblakih, ki jih je osvetljevalo njegovo posebno sonce, ki toliko da ni vzšlo, vendar še ni vzšlo in mogoče tudi nikoli ne bo. Puščal ga je tam za krutimi gorami resničnosti in raje ostajal v rožnati in prazni luči nekakšne stalne zore, da soncu potem, ko bi vzšlo, ne bi bilo treba zaiti in da bi neizogibne sence ostale tanke in prosojne. Že so se mu vzbujali dvomi, da Salvo sedaj ne bi dobro sprejel njegove ženitne ponudbe, če bi se on kdaj z njo drznil priti na dan. Toda vedno je bežal pred tem, da bi sprejel in pretehtal ta dvom in s tem motil najčistejše sanje svojega življenja. In ne zaradi tega, ker bi mu ta dvom branil, ampak ker mu je resnično manjkalo poguma, da bi prenesel v dejanje ideal, po katerem je tako močno hrepenel, za katerega kakor da bi se bal, da se lahko ob najmanjšem trku z resničnostjo zdrobi, se ni nikoli odločil, ne samo da bi prišel z ženitno ponudbo na dan, ampak se ni niti odkrito sporazumel z Dianello Salvo. Zdaj mu je sum, da bi to lahko počel zaradi dote dekleta, ki bi spravila v red njegove denarne zadeve, povzročil najstrašnejšo

bolest, mu zastrupil veselje nad to nalogo, ki jo je sprejel zaradi ljubezni, vendar pa bi bilo lahko videti, kot da jo je iz koristoljubja; in kakor da bi se sonce naenkrat prevesilo, se mu je nenadoma vse stemnilo in ko so bile sobe urejene in je z od bolečine stisnjenim grlom šel skozi, da bi jih zadnjič pregledal, ni mogel, kakor se je namenil, dati na blazino Dianelline postelje poljuba dobrodošlice, da bi ga ona, ne da bi vedela, našla zvečer, ko bi šla spat.

Don Cosmo in Capolino, majhna, črna pod visokim nebom, temno razžarjenim od sončnega zahoda, pa sta šla na sprehod pred staro vilo po dolgem ravnem drevoredu, ki je bil kakor obšiv robu na levi, s katerega se je strmo spuščal širok in globok prepad, imenovan *velika dolina*.

Videti je bilo, kakor da bi se planota ob nekem zemeljskem krču preklala in se odmaknila proti morju.

Posestvo Valsanije je ostalo na tej strani in se spuščalo s poslednjimi oljkami v veliko dolino, žrelo sive sence, na katerega dno so se potapljale murve, rožičevci, pomarančevci in limonovci veseli vode potoka, ki je tekkel iz odprte žile spodaj na dnu v skrivnostni jami svetega Calògera.

Na drugi strani velike doline je bil z drevesi ob-
rasli svet Plataníje, ki se je na južni strani grozeče
spuščal proti železniški progi, katera je potem, ko
se je skozi predor prebila pod Valsaníjo, skoraj tik
morske obale vodila do Porta Empedocle.

Ognjeni in zlati pas sončnega zahoda je kot fan-
tastičen izrez proseval skozi intenzivno zelenilo
oddaljenih dreves z druge strani velike doline. Tu
v mandljevcih in oljkah Valsaníje je že pihljajl prvi
sladek, lahek in melanholičen hlad večerne sence.

Ta čas somraka, v katerem so stvari v spuščajoči
se temi, ki so še bolj vztrajno zadrževale poslednjo
svetlobo, skoraj osteklenele od v sebi zaprtih barv,
je bil samotnosti don Cosma najljubši. Vedno je v
duši nosil občutek svoje začasnosti v krajih, kjer
je prebival in se zaradi tega ni žalostil. Zaradi tega
občutka, ki se je lahko in nedoločno prelival v ne-
prodorno skrivnost vseh svari, mu je bila vsaka
skrb, vsaka misel neznosno težka. Predstavljajte
si torej, kako mučno mu je bilo ob Capolinovem
vnetem razpletanju, ki se je vrtelo okoli Salvove-
ga uspešnega poslovanja, okoli nekega velikega
načrta, ki ga je ta razvijal skupaj z direktorjem
svojih žveplenic, inženirjem Aureliom Costo, da
bi rešil žveplarsko industrijo, ki je že nekaj let zelo
neuspešno poslovala.

“Njegov razum je nov,” je rekel Capolino. “Prodoren, natančen in kompliciran, don Cosmo, kakor kakšen jeklen moderen stroj. Vedno ve, kaj počne. In nikoli se ne zmoti!”

“Srečen on!” je ponavljal don Cosmo s priprtimi očmi, z držo vdanega prenašanja.

“In veren, veste!” je nadaljeval Capolino. “Zares pobožen!”

“Srečen on!”

“Prav čudež je, kako ob vseh skrbah lahko najde čas in način, da se ukvarja tudi z našo stranko. In s kakšno vnemo se je zavzel za stvar!”

Vendar je Capolino, ko je opazil, da ga don Cosmo ne posluša, hitro zamenjal temo pogovora. Bolj se mu je približal, ga prijel za komolec in povzel tiho z žalostnim glasom:

“Ta ubogi Niní! Prepričan sem, da joče, veste? Zaradi tiste male šale, ki smo si jo privoščili ob mizi. Zelo je zaljubljen ubogi fant! Toda dekle, ah! žal ni zanj.”

“Je zaročena z drugim?” je vprašal in se ustavil don Cosmo.

“Ne, ne; uradno ne!” je hitro zanikal Capolino. Toda... prosim vas, ne povejte nikomur, še zrak ne sme vedeti! Mislim, dragi don Cosmo, da je dekle bolj bolno na duši kot na telesu.”

“Trčena, a?”

“Trčena. To je najbrž edina stvar, kjer je njen oče pogrešil. Tu je Flaminio napravil napako... eh, ne da se drugega reči, pogrešil je.”

Don Cosmo se je zaustavil nekajkrat zmajal z glavo in rekel, resno, resno:

“Vidite torej, da tudi on pogreši, dragi odvetnik?”

“Toda to pot, verjemite, se je sam vrag vmešal.” je povzel Capolino “Ste vedeli, da se Flaminio... od tega je deset let, kaj deset, petnajst jih bo zagotovo! Skratka, tu nekje, malo več ali malo manj; toliko da ni utopil... Niste vedeli? In kako! Smešna, verjamite, smešna in obenem strašna stvar! Zaradi dveh buč...”

“Buč? Poslušajmo,” je rekel don Cosmo v nasprotju s svojimi navadami, z živim zanimanjem.

“Seveda,” je nadaljeval Capolino. “Kopal se je v Casottih. Ne zna plavati, pa se je držal med koli ograde, kjer mu je voda več ali manj segala do prsi. Tedaj je (hudič) videl dve buči, kako plavata ob njem, ki jih je morda pustil v morju kak otrok. Ujel jih je. Ker je bil sključen, tako da mu je voda segala vse do vratu — (kako grd je človek v vodi, moj don Cosmo, človek, ki ne zna plavati!) —, mu je prišla na misel pogubna ideja, da je stegnil roko po teh dveh bučah in jih z vrvico, ki jih je povezo-

vala, spravił podse in ker so buče, seveda, hotele na površje, on pa je izpustil podporo kola, da bi videl ali imajo dovolj moči, da bi mu dvignile noge z dna, je naenkrat štrbunk! izgubil ravnotežje in se z glavo navzdol potopil pod vodo!”

“Glej, no!” je osupel vzkliknil don Cosmo.

“Predstavlajte si,” je nadaljeval Capolino, “kako je začel migati z nogami, da bi spet prišel na površje! Toda na nesrečo so se mu noge zapletle v vrvico in seveda, kakorkoli se je trudil pod vodo, ni jih mogel več spraviti na dno.”

“Tiho, tiho! joj, joj, joj...” je jadikoval don Cosmo in si tiščal vse prste na obraz.

Toda Capolino je nadaljeval:

“Pomislite, da je resnično smešno, da bi se lahko utopil sredi ograjenega kopališča, sredi množice ljudi, ki ničesar ne opazi in mu ne pomaga, niti najmanj sluteč, da mu čepi smrt za vratom! In utopil bi se, utopil kot je resnično Bog, če ne bi nek trinajstletni fantič — ta Aurelio Costa, ki je sedaj inženir in direktor Salvovih žveplarn v Aragoni in Comitinih — opazil teh dveh nog, ki sta se obupano mikastili na gladini vode ter mu smeje prišel na pomoč in ga rešil...”

“A, razmem...” je rekel don Cosmo. “In hči je zdaj...”

“Hči... hči” je žvečil Capolino. “Flaminio, razumete, se je moral temu fantu oddolžiti in oddolžil se je v skladu z nevarnostjo, v kateri se je znašel, in grozo, ki jo je preživel. Povedali so mu, da je sin nekega ubogega tehtničarja pri utovarjanju žvepla...”

“Costa, seveda, Leonardo Costa,” ga je prekinil don Cosmo. “Moj prijatelj. Pride kakšno nedeljo sem k meni iz Porta Empedocle.”

“Torej veste, da je zdaj pri Flaminiju?” je nadaljeval Capolino. “Flaminio ga je rešil tehtnic in mu dal neko mesto v svojem velikem skladišču žvepla na vzhodni obali. Za sina Aurelija je hotel poskrbeti, ne da bi gledal na stroške; in ne samo to, vzel ga je k sebi, tako da je odraščal v njegovi hiši, z njegovimi otroki: Dianello in tistim drugim otrokom, ki mu je umrl. Tudi ta nesreča je seveda pripomogla, da je rasla njegova naklonjenost do mladeniča. Toda naklonjenost, pravim, do neke mere. Iz istega razloga, zaradi katerega zdaj ne bi dal hčere Niniju De Vincentis, je, mislim, ne bi dal nikoli niti Aureliju Costi, svojemu podrejenemu, predstavljajte si!”

“Toda,” je vzkliknil don Cosmo in skomignil z rameni. “Bogat kakor je... s samo eno hčerjo...”

“Ah, ne... ah, ne” je odgovoril Capolino. “Razumem, da bo v primeru, kot je njegov, v vsakem pri-

meru vse njegovo bogastvo padlo v roko nekomu, zetu, kdorkoli že bo. Toda Flamino ga bo najprej dobro pretehtal! Ni človek rožnatih sanjarij. Lahko, da jih ima hčerka... In to sanjarije v pravem pomenu besede, pazite! Kajti imam neke posebne razloge, da verjamem v to njeno pravo in skrito bolezen, mislim, da se tega zaveda tudi Flaminio, ali pa vsaj sumi; toda inženir Costa (odličen mladenič, ne pozabimo! primeren mladenič, ki se zaveda svojega položaja in koliko dolguje svojemu dobrotniku) ne ve prav ničesar, niti od daleč si ne predstavlja; to vam lahko zagotovim, kajti o tem imam dokaz, zaupen! Inženir...”

Na tem mestu se je Capolino prekinil, ko je zagledal na koncu drevoreda človeka, ki jima je prihajal nasproti in med hojo mahal z rokami.

“Kdo je to?” je vprašal, ko se je namrščen ustavil.

Bil je Marco Préola, ves zaprašen, zmučen, poten, z nogavicami, ki so mu padle na raztrgane škarpe. Na smrt utrujen.

“Pa smo tam! Pa smo tam!”, je začel kričati med tem, ko se je približeval. “Prišel je!”

“Auriti?”, je vprašal Capolino.

“Da, gospod” je odgovoril Préola. “Zaradi volitev: o tem ni več dvoma! Pritekel sem prav iz Girgenta.”

Snel si je umazan klobuk in si s prepotenim robčkom obrisal pot, ki mu je curljal po grintasti glavi.

“Moj nečak?” je osuplo in zmedeno vpršal don Cosmo.

Capolino mu je takoj zagrenjeno začel pripovedovati o odstopu Fazella, o pritiskih nanj naj sprejme kandidaturo in o glasovih v Girgentu o tem nepričakovanem prihodu Roberta Auritija. Glasovi... glasovi, ki jim on, Capolino ni hotel verovati iz dveh razlogov: prvič iz spoštovanja, ki ga je imel do Auritija, spoštovanje, ki mu ni dopuščalo domnevati, da bo prišel, ne da bi ga poklicali, potegovati se za mesto, ki ga je Fazello zapustil prostovoljno. Enotnost stranke, ki predstavlja večino v deželi, kar je bilo videti po mnogih neizpodbitnih dokazih, ostaja trdna tudi po umiku Giacinta Fazelle. Drugi razlog je bil bolj oseben in sicer: da bi ga bolelo, preveč bolelo, ko bi imel za nenevarnega tekmeca v neenakem boju nekoga, ki je, neglede na razlike v prepričanju v družini, kljub temu še vedno sorodnik Laurentana, ki ga spoštuje, katerega prijateljstvo mu je v ponos. Ne, ne: rajši verjame, da je Auriti prišel v Girgenti samo na obisk k materi in sestri.

“Le kaj pravite, advokat?” je izbruhnil Marco Préola, ki je zmigoval z rameni med tem dolgim,

mučnim govorom, v katerem je Capolino brez dvoma hotel podati povzetek svojih političnih sposobnosti. "Če so ga prišli pričakat na postajo štirje lopovi, študenti Politehničnega inštituta? če so prišli v deželo mafija in prostožidarji na čelu z Guidom Veronica in Giambattistom Matina? Ni več dvoma, vam pravim! Prišel je zaradi volitev."

Med tem ko sta Capolino in Preola govorila, so oči, nos, usta don Cosma izražali najbolj neobičajno mimiko; stiskali so se, zmrdovali, se krivili... Ker je živel v izgnanstvu, vedno zatopljen v večne misli, s pogledom na zvezdah, v morju tam spodaj, ali na osamljeni pokrajini okoli, se je sedaj, ko so prišle nadenj vse te male novice, počutil, kot da bi ga pikale neštevilne nadležne žuželke.

"Jezus! Jezus! To ni mogoče... kolike neumnosti..."

"In zdaj kozarec vina, don Cosmo" je vzkliknil za dober zaključek Marco Préola. "Vaše blagorodje se me mora usmiliti s kozarcem vina. Ne morem več! Obkrožil sem ves Girgenti, da bi našel našega dragega advokata; rekli so mi, da se nahaja tu na Valsaniji in brž sem pohitel peš preko Spine Sante.

Toda pogledjte! Grlo imam prav ožgano."

"Pojdite, pojdite pit v vilo," mu je odvrnil don Cosmo.

“Pa ni Mortare?” je vprašal Préola. “Bojim se...” je dodal smeje. “Streljal je name, zdaj bo leto od tega... Pravi, da prihajam na posestvo, da bi lovil njegove golobe. Častna beseda, don Cosmo, ni res! Zaradi grlic prihajam. Mogoče sem se včasih zmotil, tega ne zanikam. Sprožim in kar naenkrat slišim, da prihaja... K sreči sem se hitro obrnil. Bum! Toča v rit... Naj me bog kaznuje, prisežem, don Cosmo, če ne bi bilo zaradi spoštovanja do družine Laurentano... Dvocevko sem imel tudi jaz in častna beseda...”

V tem trenutku se je s konca drevoreda zaslišalo zvončkljanje kraguljčkov. Trije, ki so se med pogovorom približali vili, so se obrnili, da bi videli. Capolino je zavpil:

“Niní! Niní! Tu so vozovi! Prihajajo!”

Niní je brž prišel iz vile; prišli so tudi služabniki, donna Sara Alaimo in sobarica, ki sta že bili prijateljici.

Bili sta dve viktoriji. V prvi sta bila don Flaminio s hčerko; v drugi norica z dvema strežnicama. Don Cosmo je pričakoval, da bo videl izstopiti iz enega vozov tudi donno Adelaido, nevesto: bil je razočaran. Niní De Vincentis ni imel poguma, da bi stopil naprej in podal roko Dianelli. S trepetajočim srcem in od čustva zatemnjenim obrazom je ugledal njen suh, bled obraz pod gosto popotno

tančico in ji sledil s pogledom, ko se je oprta na Capolinovo roko, vsa ovita v težak plašč, počasi, kakor starka, vzpenjala po stopnicah, medtem ko ji je donna Sara Alaimo spoštljivo izrekala dobrodošlico.

Donna Vittoria, ki se je zaradi obilne debelosti s težavo skobacala z voza, je ostala med dvema bolničarkama, z nepremičnimi, praznimi očmi sredi ohlapnega bledega obraza, ki ga je uokvirjal preprost črn šal, ki ga je nosila na glavi; tako je nekaj časa gledala don Cosma; potem je razprla mesnate, skoraj bele ustnice v beden nasmešek in s priklonom rekla:

“Gospod prior!”

Ena bolničark jo je prijela za roko, medtem ko je don Cosmo ob Salvu žalostno zaprl oči. Niní je odšel za norico.

“Hvala,” je rekel Flaminio Salvo in močno stisnil roko don Cosmu. “Drugega vam ne bom rekel.”

“Ne, ne...” se je podvizal odgovoriti Laurentano, ki je bil še vedno pretresen in ganjen od žalostnega prizora, čuteč nenadno in globoko sočutje do tega moža zavidljive moči, ki mu je s tem stiskom roke zaupal čustvo lastne reve.